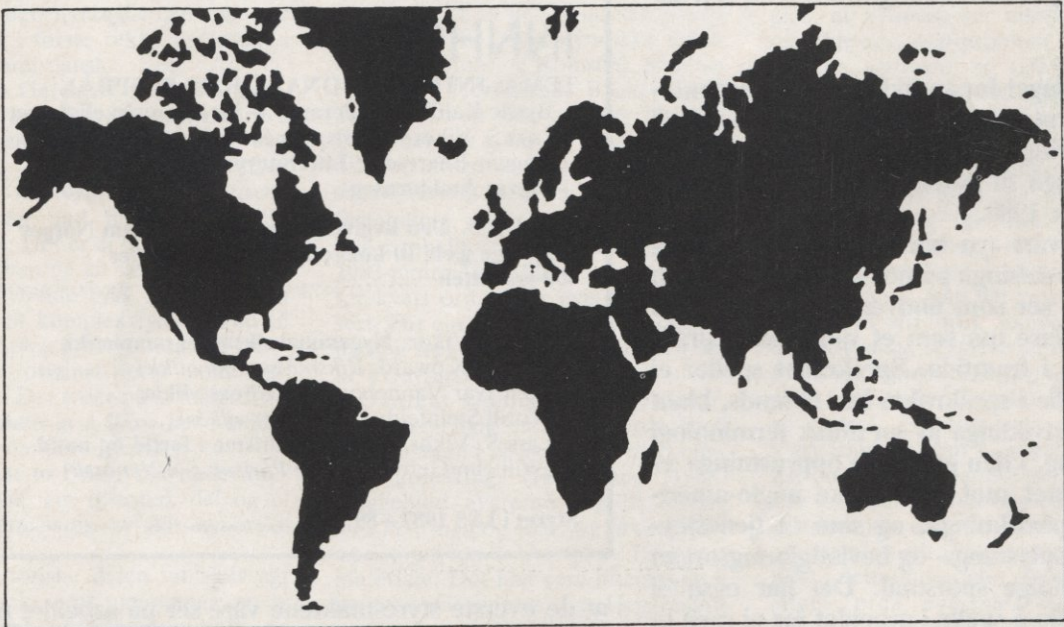

SPRÅKLIG SAMLING

Nr. 4 — 1987

28. årg. Kr. 15,00

Tema:

Internasjonale hjelpespråk

Statsbudsjettet 1988:

Bevilgninga til Norsk språkråd

I forslaget til statsbudsjett for 1988 gikk Kultur- og vitenskapsdepartementet inn for ei merkbar nedskjæring i bevilgninga til Norsk språkråd. Hvordan det blir i det endelige budsjettet, veit vi ikke i skrivende stund. LSS har sendt denne uttalelsen (datert 13.11.1987) til Kirke- og undervisningskomiteen om saka:

Landslaget for språklig samling har merka seg at det er foreslått ei nominell nedskjæring på nesten 150.000 kroner på bevilgninga til Norsk språkråd i statsbudsjettet for 1988.

Etter vårt syn harmonerer dette dårlig med den satsinga på norsk skriftkultur som de fleste ser som nødvendig for at vi skal kunne klare oss som et sjølstendig språksamfunn i framtida. Språkrådet speller ei viktig rolle i språkrøkta her til lands, blant annet i utviklinga av en norsk terminologi i ulike fag, i den generelle opprustninga av språkvernet mot den sterke anglo-amerikanske påvirkninga, og som et tjenesteytings-, opplysnings- og bevisstgjøringsorgan om språklige spørsmål. Det har også ei viktig rolle å spelle i arbeidet for ei reell likestilling mellom nynorsk og bokmål.

Landslaget for språklig samling er ikke ukritisk til alt Språkrådet gjør, og vil heller ikke være det i framtida. Men rådet er et viktig organ, og en viktig støttespiller for dem som ønsker å styrke norsk språk. Det har i de siste åra markert seg bedre enn før i samfunnet, og har uten tvil sammen med andre krefter vært med på å øke språkbevisstheta blant folk. En stram økonomi og en vanskelig bemanningssituasjon har likevel ikke gjort det lett for rådet å fylle disse funksjonene så godt som ønskelig. Går nedskjæringsforslaget igjennom, blir det naturligvis enda verre.

Vi er redd for at dette forslaget avspeiler ei likegyldig holding til språkrøktsarbeidet i de politiske organa, og det vil vi advare sterkt imot. Det virker som et signal om

Språklig Samling

Redaktør: Lars S. Vikør

Bladpenger: Kr. 60,— (f.o.m. 1988)

Utgitt av:

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Medlemspenger: Kr. 100,— pr. år; for skoleelever, studenter og pensjonister: Kr. 50,—.

Leder: Rolf Theil Endresen
Bekkelia 60,
1481 Hagan

Lagets og bladets adresse:
postboks 636 Sentrum, 0106 Oslo 1
Postgiro 5 16 37 87

Utgitt med støtte fra Norsk kulturfond

INNHOOLD

TEMA: INTERNASJONALE HJELPESPRÅK

Bjarte Kaldhol: Esperanto — ideen og virkeligheten	4
Lars S. Vikør: Kunstspråk før og no	7
Ragnar Baartvedt: Litteraturprisen 1987 til Ingvar Ambjørnsen	12

Jørn Lund. Den livgivende omklamring. Om Norges ufattelige gjæld til kongeriget Danmark efter 400-årsnatten	14
---	----

BØKER

Lars S. Vikør: Nygammal riksmålsgrammatikk (Gorgus Coward: <i>Riksmålsgrammatikk</i>)	17
Kjell Ivar Vannebo: På skriftens vilkår (Torill Steinfeld: <i>På skriftens vilkår</i>)	18
Lars S. Vikør: Nynorsk purisme i fortid og notid (Wilhelm Gerdener: <i>Der Purismus in Nynorsk</i>)	19
Styret i LSS 1987—89	20

at de øverste styresmaktene våre ser på arbeidet med språket som en unyttig luksus som en kan prioritere opp eller ned alt etter de økonomiske konjunktorene. Får dette inntrykket bre seg, vil det styrke den språklige likegyldigheta som en kan merke på mange hold i samfunnet, og som forskjellige krefter nå prøver å mobilisere mot. Det har vi ikke råd til å risikere i et så utsatt språksamfunn som det norske.

Derfor vil vi be Kirke- og undervisningskomiteen gjøre sitt til at Språkrådet får de midla det trenger for å kunne gjøre arbeidet sitt tilfredsstillende.

Rolf Theil Endresen (sign.)
Leder i LSS

*

TIL LESERNE

Noen av dere får en innbetalingsblankett også i dette bladet. Og den får vi vel rask tilbake — behørig stempla av Postverket?

Tema: Internasjonale hjelpespråk

Språk bind saman og set stenge. Det er gammalkjent, og det pregar i høg grad den språksituasjonen vi har i dag, både nasjonalt og internasjonalt. Dei mest brukte språka i dag (tradisjonelt, men misvisande kalla nasjonalspråk) vart i si tid normert med det siktemålet å binde saman dei ulike gruppene innanfor ein nasjon, skape solidaritet mellom dei, og samtidig utdjupe skilja ved statsgrensene og markere avstand (fiendskap eller likegyldigheit) andsynes andre.

I dag er språkgrensene i full gang med å forvitre. Den etnisk og språkleg einskaplege nasjonalstaten vart aldri realisert anna enn i noen få og små land – og den er vel no definitivt på veg over i historia også som idé. Somme av dei etablerte «nasjonalspråka» er blitt fullstendig internasjonale (som ikkje er det same som «globale»), mens andre er blitt etniske majoritetsspråk innanfor fleirspråklege samfunn. Dei etniske språka – enten dei kallar seg «nasjonalspråk» eller «minoritetsspråk» – står under eit hardt press frå dei store internasjonale språka, i første rekke engelsk. Men likevel lever dei – fordi dei er identitetsmerke og symbol på kor ein hører heime i ei kaotisk verd.

Vi lever i ei verd der internasjonale språk er

heilt nødvendige meir enn noen gong før i historia. Men språkleg og kulturelt mangfald som ei motvekt mot internasjonal framandgjerding og forflating er like nødvendig. I dette nummeret av Språklig Samling skal vi ta for oss ein spesiell måte å nærme seg desse problema på: å arbeide for at eit kunstig skapt internasjonalt hjelpespråk utan noen spesiell etnisk tilknytning skal bli eit felles andrespråk for alle uansett morsmål og etnisk og nasjonal tilhøyrighet.

Dette er kjernen i den ideologien som ligg til grunn for esperanto, det einaste kunstig skapte språket som er blitt bruksspråk og uttrykk for ei brei ideell rørsla. Men esperanto er berre eitt av mange slike språkprosjekt, og om det er det mest suksessfulle, så er det langt att til esperantistrørsla er i nærheita av å nå måla sine.

Bjarte Kaldhol gir ein presentasjon av esperantistrørsla i dag, og greier ut om den ideologien rørsla står for. Kaldhol, som er forlagsredaktør av yrke, er studieieiar i Oslo Esperanto-klubb.

I den andre tema-artikkelen gir vi eit historisk oversyn over den internasjonale kunstspråkrørsla, og ei vurdering av stoda i dag og framtidsutsiktene.

LSV

ESPERANTO

IDEEN OG VIRKELIGHETEN

Av Bjarte Kaldhol

Språket esperanto er nå hundre år gammelt. Det er altså et av de aller yngste skriftspråk i verden, men det har allerede en litteratur på mer enn 30 000 bind. Av disse er ca. 8000 originallitteratur og resten oversettelser fra all verdens språk. I tillegg kommer en omfattende sang- og viseskatt som ikke er publisert i bokform, og et ukjent, men stort antall artikler, essays og reportasjer trykt i de mange tidsskriftenes og bladene som esperantobevegelsen utgir.

Disse kjensgjerningene burde være nok til å ta fenomenet alvorlig, selv om mange åpenbart kvier seg for det. For eksempel er det få redaktører av litteraturhistoriske verker og leksika som er oppmerksom på den rike og særpregede esperantopoesien.

Enhver språkinteressert som begynner å interessere seg for esperanto, vil trolig oppleve å bli frastøtt og tiltrukket samtidig. Det er nå engang slik at når det gjelder språk, er vi konservative og reagerer mot det uvante. Og hva er nå dette, et kunstig laget kommunikasjonsmiddel som er tenkt å fungere som språk nummer to for alle mennesker på jorden!

Det tiltrekkende ligger i at tanken er glimrende, ikke minst hvis man legger økonomiske overveielser

til grunn. Det frastøtende består i at språket er «laget», hva nå det måtte bety. Vi glemmer ofte da at også vårt eget språk inneholder mange ord som er kunstig laget: aids, USA, Nato, TV (teve). Prosenten av slike ord er også sterkt økende i alle moderne språk. Men de kunstig lagede ordene i esperanto er svært få, mindre enn 200. Ellers består språket av lånord fra kjente kulturspråk. Også de grammatiske elementene er lånt fra kjente språk. For en lingvist virker altså det meste i språket velkjent, om enn satt sammen på en uvant måte. Etter en tid vil imidlertid alle som lærer esperanto oppleve at tingene faller på plass, og at språket fungerer som et hvilket som helst annet språk, like levende, nyanserikt og uttrykksfullt.

Mange aksepterer nok at tanken om et verdensspråk er interessant, og at den er verd å leke med. Hadde vi hatt et verdensspråk ved siden av alle nasjonalspråkene — og det til og med et språk som man kunne lære på langt kortere tid enn for eksempel engelsk, og lære til fullkommenhet — ville studietiden i alle fag kunne kortes ned. Læremidlene ville bli billigere og tilgjengelige overalt, og læreoref-

tene ville bli så mobile at alle ville få tilnærmet lik adgang til kunnskaper og selvutviklende aktiviteter. Tanken svimler: nesten uansett hvilket kunnskapsområde man ønsket å fordype seg i, ville det foreligge lett tilgjengelig faglitteratur, tidsskrifter, fagfolk, filmer, radio- og fjernsynsprogrammer for enhver, og man kunne korrespondere med likesinnede over hele kloden. Internasjonale konferanser og forskermøter kunne foregå uten et fordyrende tolke- og oversetterapparat, og alle kunne delta i diskusjonene på tilnærmet likefot, uten å måtte føle seg underlegne overfor dem som hadde fordelene av å bruke sitt eget morsmål.

Esperanto er konstruert for å være et slikt verdensspråk, som alle lett kan gjøre til sitt eget, uten å bruke år av sitt liv på å lære håpløse skriftsystemer, vanskelig uttale, hundrevis av uregelmessige verb og substantiver og andre grammatiske snurrepiperier som nasjonalspråkene er så rike på.

Engelsk uegnet

I vårt land er situasjonen blitt den at vi har valgt engelsk som internasjonalt hjelpespråk. Det er selvsagt illusorisk at alle barn i skolen kan lære et så vanskelig språk i tillegg til sitt eget. Derfor ser vi at norskundervisningen lider, og at språkblandingen er blitt et stort problem for forlag og presse. Norske bøker ville bli betraktelig billigere å produsere dersom norskundervisningen hadde vært bedre. Da kunne redaktørenes kapasitet ha vært utnyttet til andre ting enn til å luke ut anglismer og rene misforståelser fra dårlige oversettelser. Svært mange av dem som oversetter fra engelsk, behersker ikke språket, og siden 80–90 prosent av alle oversatte bøker har engelsk som originalspråk, er dette et stort problem.

Men verre er det at disse menneskene heller ikke har lært norsk! Når for eksempel unge forskere skriver bøker, er språket i dem oftest så dårlige at forlagene må bruke lang tid og store ressurser for å rette det opp. Noen forlag begynner å gi opp, de publiserer manuskriptene slik de er. Det sier seg selv at dette på litt lengre sikt er helt ødeleggende for språket vårt, at respekten for det blir redusert, bevisst eller ubevisst, og at utgangen på det hele kan bli at man velger å satse på engelsk. Vi er allerede så oversvømmet av angelsaksisk kultur at lørdagsunderholdningen på fjernsynet langt på vei foregår på engelsk. Også en vanlig norsk søndagsgudstjeneste i fjernsynet kan nå begynne med en engelsk sang uten at noen reagerer. Vi synger engelske sanger, uttrykker våre følelser på engelsk og presenterer oss på industrimesser i utlandet med engelsk sang og musikk. Utlendinger må undre seg. Har vi ingenting av vårt eget å presentere?

De som er født med engelsk som morsmål, har store økonomiske og kulturelle fordeler. De kan så å si tjuvstarte på et studium som medisin, i motsetning til norske studenter, som mister mange år fordi de må lære engelsk først. Engelske lærebøker er billige,

takket være de store opplagene. I de fleste fagtidsskriftene er engelsk enten enerådende eller et av de viktigste språkene.

Dette til tross for at engelsk er totalt uegnet som verdensspråk. For kinesere og japanere er det så godt som umulig å lære. Når vi i Norge støtter den økende bruken av engelsk som internasjonalt hjelpespråk, er vi altså med på å gjøre læreprosessen for ungdom i mange land unødig lang og dyr. For mange utviklingsland er det å lære engelsk uoppnåelig, unnatt for et lite mindretall, en elite som dermed blir privilegert. Engelsk skriftspråk gir lite informasjon om uttalen. Det har mer enn 20 forskjellige vokallyder, mens esperanto har fem. Det er ofte ikke mulig å skille adjektiver, substantiver og verb ved hjelp av formelle kriterier, noe som er strengt gjennomført i esperanto. Det elegante grammatiske systemet som særpreger esperanto, kan skrives ned på et A4-ark i form av korte, ufravelige regler. Hver bokstav representerer kun én lyd, og hver lyd tilsvarer én bokstav. Språket har ikke engang forskjell på lange og korte vokaler. Alle ordklasser har klart definerte endelser, substantivene og adjektivene har bare fire former (to i entall og to i flertall), verbene har bare seks. Å lære esperanto blir derfor stort sett et spørsmål om å lære gloser, på samme måte som når man utvider sitt eget ordforråd i morsmålet. For europeere med høyere utdanning er dessuten 80–90 prosent av ordforrådet i en vanlig tekst kjent på forhånd, slik at det bare skal små anstrengelser til for å lære å bruke språket, og nesten ingen anstrengelse overhodet for å lære å lese det.

Esperanto revolusjonerende

Det er vel ubestridelig at dersom esperanto kunne bli tatt i bruk i stor skala, ville det revolusjonere utdannelsessystemet over hele kloden, gjøre internasjonalt samkvem og samvær utrolig mye lettere, mer intimt, mer dyptgående, mer meningsfylt, gjøre det enklere å starte større forskningsprosjekter og spre nye forskningsresultater osv. At umåtelige ressurser kunne spares på denne måten, er innlysende, og burde igjen være et tilstrekkelig argument for å ta prosjektet esperanto alvorlig. I dag forlanger vi at mennesker fra u-landene skal lære seg engelsk før de kan bli verdige til å delta i norske forskningsresultater, som så å si utelukkende publiseres på engelsk. Vi bidrar altså til å forsterke den allerede urettferdige fordeling av kunnskaper og ferdigheter mellom u-land og i-land. Vi fordyrer inngangsbilletten til europeisk teknologi og vitenskap for fattige studenter fra Afrika, Asia og Latin-Amerika ved å forlange at de først skal lære seg et unødig komplisert språk.

Esperantistene mener at de for sin egen del langt på vei har løst problemene med internasjonal informasjon og kunnskapsformidling. Men disse kanalene er fortsatt for små og ubetydelige. Esperantobevægelsen er alltid blitt møtt av en mur av fordommer. Språket er jo kunstig! Og dessuten er det «ingen» som bruker det. Derfor må vi lære engelsk i alle fall.

Tema: Internasjonale hjelpespråk

Hvordan skal man imøtegå en slik halsstarrighet? Mange esperantister gir opp, og tenker som så at de i hvert fall selv har stor nytte og glede av språket og den internasjonale kulturen de er delaktige i. De deltar på sine kongresser, korresponderer med forskerkolleger, lytter til kulturelle radioprogrammer og nyheter, besøker venner forskjellige steder på kloden og ryster på hodet av at Europaparlamentet bruker halvparten av sitt budsjett til tolking og oversettelser.

Selv satt jeg i sommer i Warszawa ved et bord sammen med to japanere, en afrikaner og en kvinne fra Sibir. Vi snakket samme språk og følte at vi tilhørte en felles kultur, at det ikke var skranker mellom oss. Ingen av oss følte at det språket vi snakket, på noen måte var kunstig. På internasjonale esperantiststevner hører man daglig esperanto rundt seg, og det skiller seg ikke fra andre språk på noen annen måte enn ved at det er langt lettere å bruke. Men det virker som om utenforstående ikke skjønner dette. Esperanto innbyr til flir, til ironi, og gjerne til hån — dersom uvitenheten er stor.

Gigantisk informasjonsproblem

Det kan ikke benektes at esperantistene står overfor et gigantisk informasjonsproblem. Det minner på mange måter om det problemet innvandrere står overfor når de kommer til Norge. Innvandrernes kultur er så godt som ukjent, og jo mer ukjent den er, desto mer kan man tillate seg å flire av den. På nordmenn vet for eksempel noe om indisk eller pakistansk litteratur og musikk — hvis de da ikke er esperantister. Litterært interesserte esperantister har gjerne lest hovedverkene innenfor de fleste høykulturer. Ja, innenfor mange mindre kjente kulturer også. De er for lengst oversatt til esperanto av mennesker som kjenner utgangsspråket og tradisjonen fordi det er deres eget morsmål og deres egen tradisjon. Faren for å misforstå originalen er derfor minimal.

Den som vil informere om hvor esperanto står i dag, må regne med ikke å bli trodd. Mange har for eksempel vanskelig for å tro at det blir undervist i esperanto ved 31 universiteter og høyskoler i Kina, og at et av de beste månedstidsskriftene innen bevegelsen blir utgitt av kinesere, som i mange årtier har betraktet esperanto som et viktig hjelpemiddel til å orientere seg i europeisk litteratur og åndsliv. Kineserne utgir også et vitenskapelig tidsskrift. Omvendt har europeiske esperantister uvanlig gode kunnskaper om Kina, dersom de leser disse bladene.

Mange har vanskelig for å tro at esperanto i dag på mange måter står sterkere i Europas periferi og i land som Kina, Japan, Korea, Iran og Brasil enn i vår egen kulturkrets. I Budapest kan man studere esperanto ved universitetet og treffe esperantister i gatene. Også i Jugoslavia, Bulgaria, Polen og de baltske land er esperantobevegelsen sterk og aktiv.

Det er allerede ugjørlig for et enkelt menneske å

rekke å lese alt som kommer i bokform på esperanto, og man rekker selvsagt bare å lese et utvalg av tidsskrifter. (Viktige artikler blir samlet og utgitt i hefteform hvert år.) Hver måned publiseres det lister over nyutgitt litteratur i tidsskriftet «*Esperanto*», som utkommer i Rotterdam og har lesere i 105 land. I oktobernummeret var det listet opp 19 titler, utgitt i følgende land: Vest-Tyskland, Ukraina, Storbritannia, Spania, Australia, Østerrike, Nederland, Frankrike, Jugoslavia, Vietnam, Kina, Brasil, Tsjekkoslovakia, Japan og Litauen, og det samlede sidetallet er ca. 2800. Det meste av dette var riktignok småskrifter, men innimellom var det tungvektene som en oversettelse av Till Eulenspiegel med forord, etterord og kommentarer (376 s.) og en ny esperantokinesisk ordbok på 1036 sider og med 18 300 oppslagsord. I samme hefte blir det avvertet grammofoonplater og kassetter med foredrag, sang og musikk. I rubrikken for planlagte kulturelle og vitenskapelige aktiviteter i november og desember var det tillyst 18 arrangementer i følgende land: Jugoslavia, Frankrike, Polen, Sveits, Vest-Tyskland, Bulgaria, Italia og Ungarn. Dette er ofte aktiviteter på et høyt nivå, og det må understrekes at de er internasjonale og oftest har deltakere fra andre verdensdeler. Jugoslavene arrangerer for eksempel en film-, foto- og videofestival, polakkene en konferanse om internasjonal språklig kommunikasjon ved universitetet i Lodz, tyskerne en festival for minoritetskulturer, ungarerne et symposium for økonomer.

Esperantobevegelsen er i dag så mangesidig og omfattende at det er ugjørlig å beskrive den i en liten artikkel. (Interesserte henvises til boka «*Fenomenet esperanto*», utgitt av Esperantoforlaget.) Det finnes en lang rekke spesialsammenslutninger for de fleste yrkesgrupper og særinteresser: organisasjoner for de fleste vitenskaper, for hobbyer, religioner, litteratur og filosofi. Universala Esperanto-Asocio utgir hvert år en årbok i et opplag på ca. 10 000 eksemplarer. Den er på nærmere 400 sider og gir opplysninger om nær sagt enhver aktivitet blant esperantister i alle verdensdeler. Den inneholder adresser til alle tilsluttede klubber og organisasjoner og til alle såkalte «delegater», som er forpliktet til å hjelpe esperantister som søker informasjon eller hjelp under reiser. Takket være denne boka kan man lett skaffe seg kontakter i de fleste av verdens land. Det finnes nå landsomfattende esperantistforbund i et halvt hundre stater. Disse er paraplyorganisasjoner for klubbene og enkeltpersonene som finansierer bevegelsen. Det holdes årlige verdenskongresser, i fjor i Beijing, i år i Warszawa, neste år i Rotterdam. Ungdomsorganisasjonen (TEJO) holder egne kongresser.

Man blir selvsagt ikke esperantist uten å være internasjonalist, uten å ha vide interesser og være åpen mot verden. Det fascinerende ved esperanto er de mulighetene for en felles menneskelig kultur som dette språket åpner for. Hvis man søker en opplevelse som er helt annerledes, som ikke ligner noe annet, da går man inn i dette språket og denne kulturen, og ingenting er lenger som før.

□

KUNSTSPRÅK FØR OG NO

Av Lars S. Vikør

Så lenge det har funnes ulike språk på jorda, har det vore behov for kontakt mellom menneske frå ulike språksamfunn. Dette behovet har vore stetta på mange måtar: Ofte har dei som hørte til den minst makt- og prestisjeberande språkgruppa måtta lære seg det dominerande språket. Andre gonger har det oppstått blandingsspråk som har fungert som kontaktspråk for avgrensa føremål, såkalla pidginspråk. Vi kjenner til mange historiske tilfelle av såkalla «lingua francas»: språk som har vore kontaktspråk over større område der fleire ulike morsmål har vore i bruk. Velkjente lingua francas har vore høgt utvikla kulturspråk som latin, gresk, arabisk, fransk og engelsk; i dag er som kjent engelsk det mest brukte lingua franca over størstedelen av verda. Men også pidginspråk og kreolspråk (dvs. eit naturleg språk — «morsmål» — utvikla på grunnlag av eit pidginspråk) har vore lingua francas og fungert effektivt som det. Sjølve uttrykket «lingua franca» kan ha opphavet sitt i eit romansk pidginspråk brukt i Middelhavsområdet i mellomalderen.

Samanlikna med desse språka, må ein seie at den typen internasjonale hjelpespråk vi tar for oss i dette heftet, er eit relativt nymotens fenomen. Det er dei såkalla kunstspråka eller planspråka. Dersom ein spør folk om dei kan nemne namnet på slike språk, vil dei fleste seie «esperanto», og så kjem dei ikkje lenger, og det er ikkje så rart, for esperanto er det einaste kunstig laga språket som er tatt i bruk som eit lingua franca på brei front. Men det er ikkje det einaste som er laga; det er berre eitt av tallause forsøk. Vi kan snakke om ei «internasjonal hjelpespråksrørsle» som går over tre hundre år attende, men som nådde høgdepunktet i dei første tiåra av vårt hundreår.

Det var altså på 1600-talet at tanken om å lage kunstige språk først kom opp, og dei mest prominente blant dei tidlege talsmennene for tanken var filosofane René Descartes og Gottfried Wilhelm Leibniz. Dei levde i ei tid da dei nasjonale skriftspråkkulturane i Vest-Europa var grunnlagt og på veg til å bli konsolidert, m.a. gjennom ei «kunstig» normering av dei skriftspråksvarietetane som skulle bli til dei fast oppbygde standardspråka vi kjenner i dag. Denne prosessen føresette og stimulerte ein bevisst refleksjon kring språkets oppbygning, funksjon, logiske samanheng osv. Filosofane var vel dei som klarast såg kor ufullkomne, ulogiske og inkonsekvente dei såkalla «naturlege språka» var, medrekna latin, som dei sjølvsagt var grundig skolert i. Når dei sysla med tanken om kunstige språk, var det ikkje i første rekke det internasjonale samarbeidet dei ville styrke, men dei ønskte å lage eit logisk perfekt, filosofisk idealspråk, som dei vona skulle kunne erstatte dei defekte naturlege språka og bli til eit universelt framtidsspråk. Dei tok derfor ikkje utgangspunkt i eksisterande språk for å finne «byggesteinar» til kunstspråka sine, men konstruerte dei heilt frå grunnen av.

Alle dei språkkissene som vart laga på 1600-talet, vart verande skrivebordsprodukt. Men tanken døyde ikkje bort, og på 1800-talet kom han på moten att. Vi skal ikkje gå konkret inn på dei språkframlegga som vart offentleggjort, men berre stutt seie at mange av dei bygde på det prinsippet å la dei enkelte bokstavane/lydane stå for visse begrep eller klassifiseringar av begrep, og så kombinere dei til stadig meir kompliserte begrep i eit fullstendig logisk system. I 1855 vart det skipa eit internasjonalt selskap av lingvistar, «Société internationale de Linguistes», som anbefalte at eit framtidig universelt språk måtte bygge på slike prinsipp.

Eit originalt døme på eit kunstspråk frå denne tida var *solresol*, laga av franskmannen François Sudre i 1820-åra. Dette språket var bygd på dei sju tonane i C-dur-skalaen: do re mi fa sol la si. Med dei kunne Sudre lage 11 732 ord på opptil fem stavingar, og enda fleire ved å legge trykk på ulike stavingar. Dei kortaste orda var grammatiske formord (*do* 'nei', *dore* 'eg', *domi* 'du' osv.), mens lengre ord uttrykte meir innflokke omgrepet. *Dore do milasi* betydde 'eg elsker ikkje'. Språket kunne uttalas og skrivas på vanleg måte, men ein kunne òg erstatte dei sju stavingane med dei relevante tonane, og altså syngje det, spele det og skrive det med notar. Språket vekte oppsikt og hadde tilhengjarar så seint som først på 1900-talet.

Men da hadde den internasjonale kunstspråksrørsla alt for lengst gått inn i ein ny fase, kjennetegna av to viktige nyorienteringar: Strevet mot eit «fullkomment» filosofisk språk vart avløyst av eit meir praktisk strev for å fremme den internasjonale brorskaps tanken, med sterke pasifistiske innslag. Og som eit reiskap for å fremme denne tanken ville det mest tenlege vere eit språk som bygde på prinsippa i dei eksisterande naturlege språka, og i meir eller mindre sterk grad likna på dei. Det ville gjere det lettare å

Tema: Internasjonale hjelpespråk

lære, og dermed auke sjansen for at det kunne komme i bruk og bli eit verkeleg språk.

Volapük og esperanto

Den pioneren som først viste at det gjekk an, var den katolske presten Johann Martin Schleyer, som levde og verka i Baden i Sørvest-Tyskland. Etter mange års studiar og arbeid la han i 1880 fram eit språk han kalla *volapük*. For den som ser dette språket uførebudd, vil det nok verke temmeleg utilgjengeleg. Schleyer brukte vesteuropeisk, ikkje minst engelsk, ordmateriale som byggesteinar — men strukturen konstruerte han fritt. Sjølve ordet «volapük» kjem av engelsk «world speech» — og det viser ein viktig eigenskap ved språket: for å gjere det lydleg enkelt, bestemte Schleyer at ordrøtene ikkje skulle innehalde konsonantkombinasjonar. Derfor måtte dei engelske, tyske og andre grunnorda omformas så dei vart heilt ukjennelege. I tillegg bygde Schleyer så opp ein grammatikk som i formrikdom overgjekk alle dei naturlege språka i Europa, særleg i verbalsystemet: der var det 13 personsformer, 12 tempuskategoriar, 5 «måtar» (indikativ, konjunktiv osv.) og enda mange andre avleiings- og bøyingstypar. Men alt var regelmessig og unntakslaust.

Alle erfaringar skulle tilseie at dette òg vart eit skrivebordsprodukt. Men i staden skjedde det noe heilt nytt: det utvikla seg ei rørsle til fordel for dette språket, som på slutten av 1880-åra omfatta i alle fall fleire hundre tusen menneske. Det vart halde fleire store internasjonale kongressar for og på volapük; det vart gitt ut lærebøker på 25 språk, det kom like mange tidsskrift på språket. Likevel fall heile rørsla snøgt saman etter 1890. Delvis kom det av indre strid om forma på språket; mange ønskte forenklingar, mens Schleyer hevda ein slags «eigedomsrett» over språket. I mindre grad kom det av utfordringa frå eit nytt hjelpespråk-utkast, *esperanto*, som vart publisert i 1887 av ein polsk-jødisk augelege, Ludwik Lejzer Zamenhof.

Zamenhof hadde ein grunntanke bak arbeidet sitt som likna mye på Schleyer sin: å skape eit språk som kunne fremme internasjonal og inter-etnisk harmoni, forståing og fred. I motsetnad til Schleyer hadde han personleg kjennskap til kva etnisk, nasjonal og språkleg diskriminering var: Han var jøde og voks opp i Litauen, som var ein del av Polen, som igjen var ein del av det russiske tsarriket. Men dermed vart han òg kjent med mange språk, og han lærte fleire (tysk, engelsk, fransk, latin og gresk) på skolen.

I arbeidet med kunstspråket sitt tok Zamenhof fatt frå ein heilt annen ende enn Schleyer. For det første skulle språket vere lettært, og det krevde ein enkel grammatikk utan fleire former enn strengt nødvendig. (I praksis nådde han ikkje det målet heilt ut, men kontrasten med volapük kan ein sjå på at mens det sistnemte språket hadde eit verbalsystem

med 505 440 mulege former, etter det noen har rekna ut, hadde esperanto seks grunnformer av verbet og seks partisippformer.)

Ordtilfanget skulle bestå av ordrøter som det burde vere så få av som råd, og det skulle så byggas ut med eit stort forråd av avleiingsaffiks som alle skulle ha ein bestemt funksjon og legge ei bestemt tyding til grunnordet. Rettskrivinga skulle — som hos Schleyer — vere konsekvent: Kvar bokstav skulle svare til ein lyd. Ordrøtene tok Zamenhof frå eksisterande språk og måta dei, liksom Schleyer, til slik at dei passa inn i den strukturen han gav språket sitt, men den strukturen er lagt såpass nær opp til dei naturlege språka at dei fleste orda er lett kjennelege for dei som kan språka dei er tatt frå. Det meste av ordtilfanget er tatt frå romanske språk og frå tysk og engelsk, noe òg frå slaviske språk. Namnet «esperanto» er eigentleg presens partisipp av *espero* 'håpe', altså 'håpande' — og var opphavleg eit psevdonym for Zamenhof sjølv.

Esperanto kom ikkje med ein gong til å fylle opp tomrommet etter volapük. Rørsla voks langsamt, men kom til å skyte fart kring 1900. Frankrike vart da ein periode det leiande esperantistlandet, og den første store esperantist-kongressen kom i Boulogne-sur-mer i 1905. Den vart startpunktet for ei fastare organisering av rørsla — som i desse åra hadde ein kraftig vekstperiode og no grunnla sin posisjon som det førande internasjonale hjelpespråket.

Andre kunstspråksprosjekt

Men det einaste var det ikkje, for i desse åra yngla det med nye hjelpespråksprosjekt i dei internasjonale (dvs. europeiske) intellektuelle miljøa. Om esperanto fekk mange tilhengarar, vart det ikkje på noen måte spart for kritikk — også blant folk som i prinsippet ønskte eit kunstspråk som internasjonalt hjelpespråk. I dag blir esperanto gjerne kritisert for å vere einsidig europeisk, for ikke å seie romanskprega. Men den gongen var premissane for kritikken dei stikk motsette: Esperanto var ikkje *godt nok* tilpassa dei språklege vanane til dei vest-europeiske intellektuelle. Dei andre språkutkasta som vart lagt fram som konkurrentar til esperanto, tok langt meir direkte utgangspunkt i ordtilfanget og strukturen i dei romanske språka, og prøvde å bygge på det som var felles for dei og engelsk.

Eitt slikt språk var *latino sine flexione*, også kalla *interlingua*, som vart lagt fram av italienaren Giuseppe Peano i 1903. «Latino sine flexione» tyder «latin utan bøying», og det fortel det meste om språket: Peano bygde på ordtilfanget i latin og let orda ha latinsk skrift- og lydform, men valde ei bestemt form som grunnform i kvar ordklasse og avskaffa det meste av dei latinske bøyingmønstra. I staden bygde han opp ein grammatikk av den typen vi har i moderne vesteuropeiske språk, med fast ordfølgje,

SPRÅKPRØVER

Som prøver på noen av dei mest kjente kunstspråka trykker vi her Fadervår på volapük, esperanto, ido, latino sine flexione, og til jamføring klassisk latin.

Volapük:

O Fat obas, kel binol in süls, paisaludomöz nem ola! Kömomöd monargän ola! Jenomöz vil olik, äs in süls, i su tal! Bodi obsik vädeliki givolös obes adelo! E pardolös obes debis obsik, äs id obs aipardobs obas. E no obis nindukolös in tentadi, sod aidalivolös obis de bad. Jenosöd!

Esperanto:

Patro nia, kiu estas en la ĉielo, sankta estu via nomo; venu reĝeco via, kiel en la ĉielo, tiel ankaŭ sur la tero. Panon nian ĉiutagan donu al ni hodiaŭ; kaj pardonu al ni ŝuldojn niajn, kiel ni ankaŭ pardonas al niaj ŝuldantoj; kaj ne konduku nin en la tenton, sed liberigu nin de la malbono. Ĉar via estas la reĝeco, la povo kaj la gloro eterne. Amen!

Ido:

Patro nia, qua esas en la cielo, tua nomo santigesez; tua regno advenez; tua volo facesez quale en la cielo, tale anke sur la tero. Donez a ni cadie l'omnidiala pano, e pardonez a ni nia ofensi, quale anke ni pardonas a nia ofensanti; e ne duktez ni aden tento, ma liberegez ni del malajo. Nam tua esas la regno, la povo e la glorio eterne. Amen!

Latino sine flexione:

Patre nostro, qui es in cclos, que tuo nomine fi sanctificato. Que tuo regno adveni; que tua voluntate es facta sicut in celo et in terra. Da hodie ad nos nostro pane quotidiano. Et remitte ad nos nostros debitos, sicut et nos remitte ad nostros debitores. Et non induce nos in tentatione, sed libera nos ab malo. Amen.

Klassisk latin (Vulgata):

Pater noster, qui es in caelis: sanctificetur nomen tuum; adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in caelo, et in terra. Panem nostrum (supersubstantialem) da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris; et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos a malo. Amen.

grammatiske formord til å uttrykke forholdet mellom setningsdelane osv.

Andre språkframlegg følgde eit liknande prinsipp, men gav orda ei form som retta seg meir etter dei moderne romanske språka enn etter klassisk latin. Eit slikt språk var *occidental*, lagt fram av estlendingen Edgar de Wahl i 1922. Han meinte at sidan dei vesteuropeiske intellektuelle var dei leiande i utviklinga av ein verdskultur, burde eit internasjonalt hjelpespråk først og fremst rettast inn på deira behov. Derfor godtok han uregelmessigheiter i grammatikk, orddanning og rettskriving for at orda og formene skulle likne så mye som muleg på dei «naturlege» formene i dei romanske språka. Det han og andre konstruktørar av liknande språk oversåg, var det at dess meir «naturleg» eit kunstspråk blir, dess meir vil det bli samanlikna med og bedømt etter normene i dei ekte «naturlege» språka dei blir modellert etter, og dess meir «kunstige» vil dei verke i ei slik samanlikning. Esperanto, med sitt meir sjølvstendige utgangspunkt, vil lettare bli godtatt som eit språk i seg sjølv og bedømt etter sine eigne normer slik naturlege språk blir. Elles må ein vel seie at vesteuropeiske intellektuelle er dei som minst av alt treng noe internasjonalt hjelpespråk utover dei eksisterande kulturspråka.

Den sterkaste konkurrenten til esperanto er kjent under namnet *ido*, eigentleg eit esperantosuffiks med tydinga 'avkom'. (I esperanto kan alle prefiks og suffiks brukas som sjølvstendige ord.) Ido begynte som eit reformert esperanto, utarbeidd av ein sjølvopnemnt komité av intellektuelle frå fleire europeiske land, men med sentrum i Paris. Språket vart lansert i 1908, men fekk liksom esperanto ein treg start. I motsetning til esperanto vart ido fleire gonger endra i tida fram til 1913. Den første verdskrigen førte til ein knekk for heile kunstspråksrørsla, men så snart krigen var over, blomstra rørsla opp att. Ido voks no fram til å bli ein seriøs medtevlar for esperanto, men snart kom det nye kløyvingar. *Occidental* kom i 1922, og noen få år seinare skapte den danske lingvisten Otto Jespersen enda eit nytt språk, *novial* (1928). Jespersen var ein av veteranane i ido-rørsla, i si tid medlem i den komiteen som opphavleg hadde forma ut språket, og han var ein av dei få profesjonelle språkvitskapsmennene som engasjerte seg aktivt i kunstspråksrørsla.

Novial var på sett og vis meint som eit kompromiss mellom ido og *occidental*: det skulle vere meir regelmessig enn *occidental*, men meir «naturleg» (dvs. likt dei vesteuropeiske nasjonalspråka) enn ido. Meir enn dei andre drog Jespersen inn germanske språkelement, t.d. som formord til å lage samansette verbaltider med (*me did ama* 'eg elska', *tu sal visita* 'du skal besøke', *me ha perda* 'eg har mista', *la vud ha veni* 'ho ville ha komme', *me bli protekte* 'eg blir verna', *me had bli protekte* 'eg hadde blitt verna'). Men språket fall mellom mange stolar. Jespersen laga først ei ortofon rettskriving (dvs. lydrett), men skifta få år etter over til ei meir konvensjonell — slik at språket da låg føre i to former. Seinare vart

Tema: Internasjonale hjelpespråk

det danna ei «språknemnd» av novialistar som gjorde stadig nye endringar i språket. Det kom eit tidsskrift på novial som stort sett konsentrerte seg om sjølve språket, men noen rørsle for novial som bruksspråk var det ikkje snakk om.

Frå mellomkrigstid til etterkrigstid

Kunstspråksdiskusjonane i tju- og trettiåra var altså for ein stor del teoretiske. Esperantistane stod stort sett utanfor desse diskusjonane. Dei baserte all si verksemd på sitt «fundamento»: eit regelsett og eit kjerneordforråd som bygde på Zamenhofs opphavlege utkast, og som vart autorisert som bindande for rørsla på Boulogne-kongressen i 1905. Deretter vigde rørsla seg til praktisk organisering, propagandering, språkdyrking (t.d. gjennom produksjon og omsetting av skjønnlitteratur), og oppbygging av eit sosialt service- og kontaktnett for medlemmene. Denne beviste prioriteringa av praktisk arbeid på bekostning av teoretiske diskusjonar var truleg avgjerande for den klare sigeren esperanto vann over alle konkurrentane sine. Esperanto var det einaste kunstspråket som slo an blant «vanlege folk»; såleis fans og fins det mange internasjonale esperantistorganisasjonar for ulike yrkesgrupper. Også i arbeidarrørsla stod esperanto-tanken sterkt i mellomkrigstida: språket vart oppfatta og brukt som eit veileigna uttrykk for den sosialistiske internasjonalismen. Den dag i dag fins det ei venstresosialistisk esperantorørsle i tillegg til den generelle Universala Esperanto-Asocio.

Fram mot andre verdskrigen endra tidene seg. Fascismen og stalinismen voks fram, og der desse retningane fekk makta, var det ingen plass for esperanto og esperantisme. I ein annen del av verda vart det lansert eit internasjonalt hjelpespråk av eit heilt anna slag: *Basic English*.

Basic English var ikkje noe språk i og for seg, men det var ei forenkla utgåve av engelsk. Skaparen av denne språkvarietetten, engelskmannen Charles Kay Ogden, hadde trekt ut ein «kjerne» i det engelske språket på 850 ord som skulle rekke til dei generelle behova folk flest hadde. Gjennom omskrivingar og ordavleiing kunne ein utvide begrepsforrådet. I tillegg vart grammatikken forenkla ved at ein bygde på dei eksisterande hovudreglane i standardengelsk og reduserte unntaka.

Basic English fekk støtte både frå britiske og amerikanske styresmakter, særleg under den andre verdskrigen da det fekk ei rolle å spele i krigføringa, ikkje minst i Asia. Sjølv sagt kunne det òg brukas som ei innføring i vanleg engelsk. I den sterkt amerikansk-dominerte etterkrigstida skulle ein tru at nettopp eit slikt språk skulle styrke seg, men det har ikkje vore tilfelle. Også Basic English har vore sterkt utsett for den ulempa det er å ligge for nær eit «naturleg» språk, og dermed fått stempel av å vere ei mindreverdige utgåve av det. Når folk først skal lære engelsk, vil dei helst ha «ekte vare».

Og det har dei fått, for etter 1945 har USA vore den førande verdsmakta på alle felt, ikkje minst kulturelt. Dette kulturelle overtaket er usvekkja den dag i dag, sjølv om det økonomisk ikkje lenger går så godt for «motoren i verdsøkonomien». Forestillinga om engelsk som verdspråket er i dag ein dominerande realitet, og tanken på kunstige internasjonale hjelpespråk har i alle fall sidan 1950 vore rekna som ein livsfjern drøm. Rett nok vart det i tida like etter krigen arbeidd for å utvikle eit nytt slikt språk, denne gongen av ein amerikansk lingvist, Alexander Gode, med støtte i ein internasjonal, men USA-sentrert organisasjon: International Auxiliary Language Association (IALA). IALA vart skipa i 1924, og la i trettiåra mye arbeid i å legge fast prinsippa for eit framtidig kunstig verdspråk. Resultatet, som vart lansert tidleg i femtiåra, låg vel nærast interlingua og occidantal, og det fekk da også namnet *interlingua*. Men det har vore svært lite kjent og brukt.

Esperanto i skyggen av engelsk

Esperanto har derimot levd vidare, no utan konkurranse frå andre kunstspråksprosjekt, men i skyggen av engelsk, som altså er allment godtatt som verdas lingua franca nr. 1. Dagens esperantorørsle og esperantoideologi er skissert av Bjarte Kaldhol i dette heftet, så det skal vi ikkje gå nærare inn på her. Men vi skal prøve å gi ei lita oppsummering om situasjonen i dag og kaste blikket framover.

Det kan ikkje vere tvil om at esperanto lever godt som bruksspråk, og er ein viktig del av livet for ti- eller hundretusenvise av menneske. Sjølv om ingen eller få har det som morsmål (det fins visst nok barn av esperantist-foreldre som lærer språket som førstespråk), så er det blitt internalisert av mange som andrespråk, dvs. dei har «tatt opp i seg» språket og utvikla ei språkkjensle i det. Å avvise det fordi det er «kunstig», held altså ikkje; eit slikt syn baserer seg på ei «biologisk» oppfatning av at språk *må* vekse fram på ein «organisk» måte. Forskinga kring dei tidlegare nemnte kreolspråka har vist at dette synet ikkje er haldbart. Kreolspråka og esperanto er rett nok heilt ulike typar språk, men dei har det til felles at dei er «naturlege» språk med ei særeige historie bak seg — ei historie som har ført til at grunnstrukturane i språka er enklare enn i «normale» språk. Særeige for esperanto er det likevel at det ikkje blir brukt i sosialt differensierte samfunn av morsmålsbrukarar, og dermed saknar den «normale» kløyvinga i sosiolektar og dialektar. Ei viss differensiering blir det likevel på grunn av påverknaden frå dei ulike morsmåla til brukarane, og også på grunn av at somme brukarar beherskar reglane og finessane i språket betre enn andre.

Med den eigentyngda esperanto har som organ for ei internasjonal rørsle med eit ideelt føremål og eit kulturelt og sosialt nettverk, vil nok språket også leve vidare. Men det ideelle målet: å bli eit allment brukt internasjonalt hjelpespråk, ser ut til å ligge

langt unna. I dag dominerer engelsk så totalt i den rolla at det er vanskeleg å tenke seg noen seriøs konkurrent i det heile tatt.

Men heller ikkje engelsk er allment akseptert. Språket er organ for verdsmakta USA, og møter motstand i mange andre språksamfunn både på politisk, kulturelt og språkleg grunnlag. Her i Norge er vi vel kjent med både engelsk-amerikansk språkpress og med motstanden mot dette presset. Men denne striden er internasjonal, og kan neppe avgjerast innanfor dei nasjonale grensene til noe land. Føresetnaden for at det engelske språkpresset skal letne, er truleg rett og slett at engelsk mistar prestisje, noe som berre er tenkeleg om USA og amerikansk kultur mistar prestisje internasjonalt. Skulle det skje, kan esperanto kanskje få ein sjanse.

For det må vere klart at utan eit internasjonalt fellesspråk vil vi ikkje kunne greie oss i framtida (eller i høgda med noen få jamstilte). Skulle engelsk bli svekka, vil det bli eit tomrom som må fyllas på ein eller annan måte. Da vil det vere sterke argument mot å velje eit anna nasjonalspråk — språk er jo, her meir enn i noen annan samanheng, makt. Å bygge opp eit nytt kunstspråk vil vere muleg, men eit etablert og utprøvd språk vil truleg stå mye sterkare som alternativ i ei slik vurdering.

Esperanto berre europeisk?

At esperanto er eit europeisk språk og dermed ikkje verkeleg internasjonalt, er eit klart motargument. Men det er også engelsk, og også dei sterkaste rivalane til engelsk blant dei nasjonale språka (fransk, spansk o.a.). I denne samanhengen kan det ha ei viss interesse å sjå på den geografiske spreinga av esperanto-rørsla og esperanto-bruken i dag. Da viser det seg at Aust-Asia (Kina, Korea, Japan) er eitt av dei relativt sterke områda. Eit anna er Aust-Europa (særleg Polen, Ungarn og Bulgaria), og eit tredje er dei etniske og språklege minoritetane i Vest-Europa. Det siste kan tyde på at esperanto av mange menneske i desse gruppene blir sett på som ei motvekt til dei store nasjonale språka som dei sjølv kjenner seg kua av. I Sovjet står esperanto særleg sterkt i dei baltiske landa — som her har tradisjonar å bygge på frå mellomkrigstida.

Esperanto står altså forholdsvis sterkast innanfor språkgrupper som nettopp ikkje høyrer til dei Zamenhof «favoriserte» da han forma ut språket. At nettopp Aust-Asia er det sterkaste området utanfor Europa, kan ha samanheng med at dette området aldri vart kolonisert og språkleg underlagt ei bestemt europeisk stormakt. I land der eliten oppfattar engelsk eller fransk som «sitt» kulturspråk, slik det er i dei fleste tidlegare engelske og franske koloniane, vil dei naturleg nok føle det som meir nærliggande å satse på dette språket som kontaktspråk utetter.

Det er sjølvstundt lettare for europearar å lære esperanto som første fremmedspråk enn for ikkje-europearar — fordi dei får så mye av ordtilfanget gratis.

Men på den andre sida er esperanto lettare for ikkje-europearar enn dei «naturlege» europeiske språka er. Språket har ein eigenskap som gjer strukturen mindre «europeisk» enn det ved første augnekast kan sjå ut til: I europeiske språk er det vanleg at ordrøter og bøyings- og avleiingselement (-morfem) smeltar saman til ein heilskap, og dermed forandrar form slik at dei endelege ordformene ikkje blir direkte forutseielege, men må puggas som bøyingsrekker eller (når det gjeld avleidde ordformer) må læras som eigne grunnord. I esperanto har alle morfem (både ordrøter, avleiingsaffiks og bøyingsendingar) alltid same form, og affiksa blir oppfatta og brukt som langt meir sjølvstendige element enn i dei europeiske bøyingspråka. Dette er trekk som pregar mange ikkje-europeiske språktypar meir enn dei europeiske, og det er muleg dei er med og senkar terskelen til esperanto for blant andre aust-asiatar.

Så lenge dei problema esperantistrørsla er eit symptom på, ikkje er løyst, kan språket ikkje avvisas som ei muleg løysing. Ei anna sak er om ikkje språket må endre karakter dersom det ein gong blir eit bruksspråk for langt større grupper enn dei som bruker det i dag. Den sterke språklege konservatismen som har prega rørsla, har konservert ein del språkdrag som ein må kalle merkelege. Som nemnt tidlegare, prøvde Zamenhof i utgangspunktet å redusere talet på ordrøter mest muleg gjennom eit sterkt utvikla affikssystem. Såleis innførte han suffikset *-ino* for kvinnelege vesen: av *patro* 'far', *viro* 'mann', *knabo* 'gut' og *frato* 'bror' får vi *patrino* 'mor', *virino* 'kvinne', *knabino* 'jente' og *fratino* 'søster'. Ein konservatisme som framleis aksepterer eit slikt trekk, må nærmast kallas religiøs. Mangelen på ordrøter i mange adjektiv som blir danna med prefikset 'mal-' er heller ikkje av dei heldige trekka ved språket; det gjeld slike daglegdage begrep som *kald* (*malvarma*), *gammal* (*maljuna/malnova*), *liten* (*malgranda*). Det gjeld òg mange andre detaljar i språket ein kan stille spørsmålsteget ved. Det er ei ikkje urimeleg gjetning at dersom esperanto noen gong blir allment offisielt innført som lingua franca, så vil det bety at esperantistane vil miste makta over det, og at noe av harmonien og einskapen i det vil gå tapt. Det vil med andre ord bli eit stadig meir «normalt» språk, truleg òg med ei sterkare — og akseptert — kløyving i varietetar (dialektar).

Men dette er framtidsmusikk, og temmeleg usikkert også som det. Fram til i dag har både konservatismen og det nærmast religiøse preget esperantistrørsla har, verka som ein viktig faktor bak den suksessen språket har hatt. Men nettopp dette preget er truleg òg ein viktig grunn til at denne suksessen er begrensa: På utanforståande gir esperantistrørsla ofte eit sekterisk inntrykk som kan verke ute-stengande. Det er altså ikkje sikkert at rørsla sjølv er utan ansvar for dei fordommene og dei negative haldningane esperanto ofte blir møtt med. Dette er eit dilemma som også andre ideelle rørsler slit med, den norske målrørsla til dømes (sjå førre nummeret av Språklig Samling). □

LITTERATURPRISEN 1987 TIL INGVAR AMBJØRNSEN

Vinner av Språklig Samlings litteraturpris for 1987 er *Ingvar Ambjørnsen*. Prisen, som nå er på kr. 24.000,—, blei utdelt til Ambjørnsen den 1. desember av lederen i LSS, Rolf Theil Endresen, under ei tilstelling arrangert av Ambjørnsens forlag, Cappelen, og LSS. Ragnar Baartvedt, medlem av prisjuryen, holdt denne talen for prisvinneren:

Ingvar Ambjørnsen har skrivi åtte bøker — romaner — og kunne ha fått Språklig Samlings litteraturpris for seks av dem. De to første bøkene hans, *23-salen* og *Sarons ham*, fra 1981 og 1982, var språklig uforløste, så de gløkker vi her. Språkfornyelsen kom med *Den siste revejakta* i 1983, og alle de øvrige bøkene hans: *Galgenfrist* (1984), *Stalins øyne* (1985), *Hvite niggere* (1986), *Heksenes kors* og ungdoms- og barneboka *Pelle og Proffen*; *Kjempene faller* fra i år, har en levende, muntlig og samlende norsk språkføring, bygd på heimemålet i Larvik.

Jeg vil minne om formålsparagrafen til Landslaget for språklig samling:

«LSS vil kjempe for språklig samling av det norske folket ved å gi det folkelige talemålet i landet sosial og kulturell oppreising, og ved å arbeide for *ett* samlende norsk skriftspråk bygd på folkemåla i bygd og by, med frihet i ordvalg og med folkelig uttrykksmåte.»

Jeg trur vi er på trygg vei mot et sånt mål.

Bare hør på Herbjørn Sørebo når han snakker fritt i debatter, og hør på programleiderne i *Norge Rundt*: Prøv å lage ei fast norsk språknorm i dag, på grunnlag av framføringa deres.

Ja, det er tale. Hva med skrift?

Som om ikke talen er det viktigste. Slik jeg ser det er skrift et hjelpemiddel, som når jeg skriver *hjelpemiddel* og sier *jælpemiddel*. Jeg minnes (ikke ordrett) noe Einfrid Perstøen sa i en fjernsynssamtale en gang. Det dreide seg blant annet om skrift og tale, og hun hadde fått ei breiside fra riksmålsrepresentanten, som viste til *sin* formålsparagraf og hevda sterkt at om vi ikke leste, skreiv og snakka riksmål ville vi kutte kulturrøttene våre. All litteratur av kulturell verdi fins i riksmålsdrakt, var det egentlige budskapet hans, sjøl om det sikkert kom en setning om det vakre landsmålet, Å, sa Einfrid Perstøen, hva da med folkediktinga vår, eventyra, segnene, visene — den muntlige overleveringa. Ibsen ville ha vært hjelpeløs uten den.

For det andre ser jeg ikke annet enn at Ibsen-dramatikken både overlever og lever både på nynorsk, dialekter og kinesisk.

Men til saken: Jeg trur at jeg trivs med Ingvar Ambjørnsen fordi han er ekte, har evnen til å fengsle, til å skape mennesker og miljøer jeg trur på — det er vel det som kalles litterær kvalitet. Videre trur

jeg, og det er viktig, at landsmenn som ikke har vært så heldige at de har gått på folkeskole i Larvik som Ingvar og jeg har gjort — at de også opplever menneskene og miljøene som ekte, ut fra *sine* røtter i *sine* lokalmiljøer.

Alt talemål er likeverdig.

Et sitat fra heftet *Å skrive radikalt bokmål*:

«Vi forkaster altså tanken om at et normalisert talemål er noe bedre, mer korrekt eller «dannet» enn en hvilken som helst dialekt.» Og videre samme sted: «Å kunne bestemme hva som til enhver tid er gangbart språk, er å ha stor makt i et samfunn. Det gjelder både i tale og skrift. Vi vil arbeide for at skriftspråket skal bli et godt uttrykksmiddel for alle.»

Vi veit at tida ikke er inne til å normalisere mot et såkalt samnorsk. Men det er så mye uforløst språklig tilfang i landet vårt at vi må tørre å leve med det, bruke det, og berike den språklige arven vår, muntlig og skriftlig — i et levende mangfold.

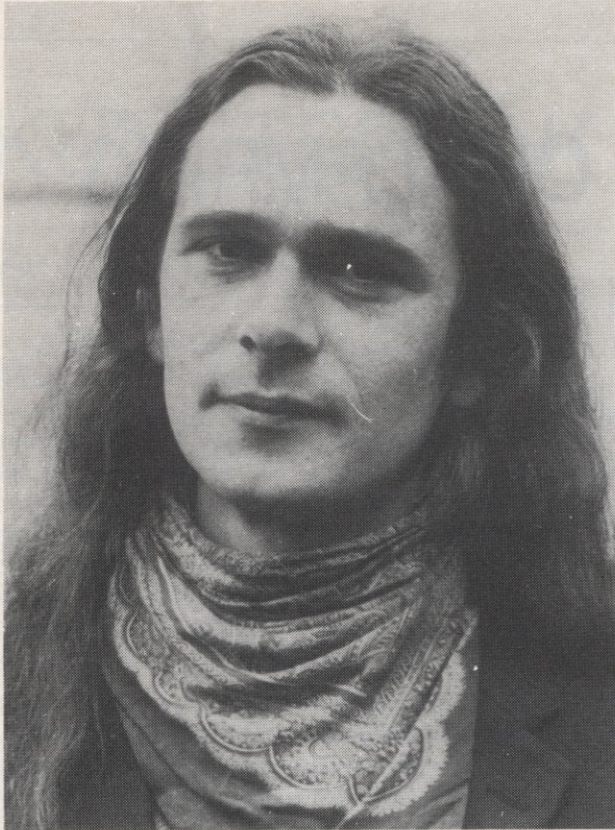
Hvor blir det av Ingvar Ambjørnsen?

Jeg kommer til han, langs omveien om makt: Regjering og storting er jeg ikke redd for. Der bruker representantene ofte heimemåla sine for å trygge makta si, som kommer fra velgerne. Det fins også folk fra næringslivet som skjønner det. Det jeg personlig håper på, er at en kommende representant fra Vestfold opplever makta bak språkføringa hos Ingvar Ambjørnsen og Margaret Skjelbred fra Andebu, sånn at vi kan få en Vestfold-utgave av Hedmarks Sigbjørn Johnsen.

Hvor fins makta i dag? Kanskje vi må gå veien om å få sponsa Larvik Turn, Sandefjord Ball og Eik opp i første divisjon. Vi er på vei med handballen, Hallvard Thoresen og Ulf Thoresen. Eller reklamen: *Farrisflaska på bordet!*

Ingvar Ambjørnsen har ressurser til framstøta. Den litterære kvaliteten hans er vi trygge på, både ved å lese sjøl og gjennom bokomtaler.

Noen døme på språket: Han bruker gjennomført hunkjønn i ubestemt og bestemt form av substantiver: *ei lampe* — *lampa* (sjølsagt), *-a* i bestemt form av intetkjønn fleirtall: *når må du ha spennna dine?* — *si* som reflektivt eiendomspronomen i hunkjønn: *Asle ville vise meg noen teininger over den nye leiligheta si*, diftong i ord som *veit*, *dreiv*, *skeiv*, *beina*, skrive-

Ingvar Ambjørnsen. (Foto: Cappelen)

former som gammel, hue, sjuk, gæern.

Et avsnitt fra *Stalins øyne* (1985):

«Sola famla seg forsiktig fram fra den møkkete bomulla som lå over Oslo-gryta da Ronny kom ut fra biblioteket en time seinere. Nede i Akersgata fløyt trafikken stri, ei elv av avbetalingsproblemer». (S. 121)

Og fra *Hvite niggere* (1986). Her, som i de andre bøkene, kunne jeg bla opp hvor som helst, og boka åpna seg på side 143, etter at hovedpersonen Erling har slutta på gymnaset i Lillevik, og så smått har begynt å skrive:

Farvel til det gode selskap

Jeg har alltid opplevd våren som ei dårlig tid for meg hva mentalhygiene angår, men våren treogsøtti tar kaka. I til-

legg til dårlig anlegg for å takle det plutselige lyset som siver inn allestedsfra, de lange tomme ettermiddagene, luktene av møkk og gammel strøsand som kommer fram i dagen, hadde jeg jo også puberteten å slåss med. Seinpuberteten. Den verste fasa.

Charly takla denne tida bedre enn meg. For det første var han mer åpen og utadvendt, og for det andre boltra han seg i et nytt miljø på yrkisen, et miljø jeg ikke hadde adgang til. Også Rita falt ut, befant seg utafor rekkevidde denne våren. Hun var der hele tida, vi var mye sammen, men de to åra som var mellom oss ble som et helt generasjonsskille akkurat da. Hun var som ei lillesøster for meg, og man gir ikke småsøsken innblikk i sjela si når man er søtten år.

Jeg følte meg dønn aleine.

Etter *Hvite niggere* skreiv Ingvar Ambjørnsen ei kriminalbok, *Heksenes kors*, der han lanserte helten Harry Kramer, på oppklaring i snuskete London- og Edinburgh-miljøer. Jeg gleder meg til fortsettelsen – jeg er svak for levandes og menneskelig krim, men på en måte haster det ikke. I år har Ambjørnsen gitt ut første boka i en serie om Pelle og Proffen: *Kjempene faller*, en spenningsserie for barn og ungdom. Det betyr mer at han er med på å gi språklig trygghet og makt til barn og ungdom. Vi eldre kan vente, eller enda bedre: lese ungdomskrimmen.

Det er ei linje i utdelinga av Språklig Samlings litteraturpris. I siste setning i den omtalen prisjuryen gav av prisvinneren i fjor, Karin Sveen, heter det: «Ved å bruke et dialektært bokmål oppnår hun en språklig friskhet, som igjen viser hvilke litterære muligheter som ligger i å nytte et språk som folk faktisk bruker.»

Utdelinga er med andre ord en hyllest til krafta i det språklige mangfoldet. Vi er trygge når vi gir Ingvar Ambjørnsen plass sammen med Karin Sveen fra Hamar, Einar Økland fra Sunnhordland, Mikkjel Fønhus fra Vassfaret, Monrad Norderval og Gu torm Gjessing fra Ålesund, Olav Dalgard fra Foll-dal, Erling Pedersen fra Romsdal og Rolf E. Stenersen og Tove Nilsen fra Oslo.

Takk til Ingvar Ambjørnsen fra Larvik – Lillevik – for at han sammen med tidligere prisvinnere og stadig flere skrivende folk er med på å gi makt til det levende språklige mangfoldet i landet vårt.

EG GJEV OPPS DET ER URÅD Å LÅGE REKLAME FOR EI AVIS SOM NEKTAR Å VERE MED PÅ MEDIAUTVIKLINGA!

-EI AVIS SOM ER TOTALT ULIK ALLE ANDRE. DU KAN FÅ HO GRATIS AV MEG!

IDE!

DAG OG TID!
AVISA DU KAN FÅ GRATIS I EIN MÅNAD EKSTRA OM DU TINGAR NO!

JAJE TINGAR AVISA DAG OG TID
I 1/2 ÅR KR 185 1 ÅR KR 355
OG FÅR AVISA GRATIS I EIN MÅNAD

NAVN

ADR.

DAG OG TID, KARL JOHANSEN'S,
0154 OSLO 1, tlf. 02-111455

DEN LIVGIVENDE OMKLAMRING

Om Norges ufattelige gæld til kongeriget Danmark efter 400-årsnatten

Av Jørn Lund

I september 1987 var det førti år siden kurs- og konferansesenteret Lysebu på Voksenkollen ved Oslo blei åpna. Lysebu blir eid av Fondet for dansk-norsk samarbeid; eiendommen blei opprinnelig innkjøpt for penger som blei samla inn i 1945 som takkegave til Danmark for danskehjelpa under krigen. Under markeringa av førtiårsjubileet holdt Jørn Lund det kåseriet vi trykker her. Jørn Lund er professor i dansk språk ved Danmarks Lærerhøjskole i København og medlem av Dansk Sprognævn.

Den danske lingvist Louis Hjelmslev har i et ofte citeret skriftsted hævdet, at sproget vil overses. Meningen med at tale og skrive er at få et budskab igennem, og det går bedst, hvis man ikke bringes til at tænke over, hvordan denne informationsoverførelse er blevet praktiseret.

Som alle korte læresætninger må også påstanden om, at sproget vil overses, modificeres. Det larmende og plakathujende reklamesprog vil fx ikke overses. Det vil bemærkes for at sælge varer eller 'produkter', som det hedder i vore dage. Og hver gang sprog bliver til stil og træder i figur, så er sproget ikke bare gennemsigtigt. Koblingen mellem udtryk og indhold er mere kompleks og raffineret end som så.

Det norske sprog vil i hvert fald ikke overses; det peger på sig selv hele tiden, og det har det gjort de sidste par århundreder.

Det brød danskerne sig i første omgang ikke meget om. I talesproget var tolerancen ganske vist stor. Dengang var Danmark et dialektsamfund, og indtil 1814 blev norske dialekter næppe betragtet som spor mere brutale, end landlige dialekter i øvrigt blev. Og det tilnærmede rigssprog, som norske tilflyttere talte, undertiden på grundlag af den klokkerdanske tradition i Norge, det havde næppe hverken højere eller lavere prestige end andre regionale rigssprogsvarianter. Holbergs talesprog var i 1700-tallet næppe spor mere påfaldende end H.C. Andersens i 1800-tallet. Begge røbede, hvor de kom fra, og dengang

var man vant til lidt af hvert i Danmark. Det er først i dag, at vi er blevet sprogligt uniformerede og så ufleksible, at enhver afvigelse fra standarddansk betragtes som et kommunikationsproblem.

Men brud på skriftsproget så man ikke på med milde øjne. Selv en så vidtspændende og beundringsværdig person som H.C. Ørsted (sådan én savner jeg hver dag i det moderne kulturpolitiske billede), selv han klagede over den «raa Tone», som et norsk gloseilskud kunne forlene en tekst med.

Erling Nielsen har i øvrigt i Dansk-Norsk Fonds tiårsbog skrevet udførligt og yderst velopløst om dette emne, med adskillige citater. Det er dog hos Didrik Arup Seip, Norges Brøndum Nielsen (ham kunne vi heller ikke få lov at beholde i fred), jeg har hentet følgende Grundtvig-citat (for en sikkerheds skyld må jeg gøre opmærksom på, at der i det følgende vil kunne forekomme passager, der er uegnede for norske øren): «Hvad Norddværgene forresten vil vinde ved at radbrække det danske Sprog, maa vel Nordmændene vide, siden de taale det Uvæsen, men at det hverken bliver Aand eller Mæle skal jeg dog svare for.»

Ikke engang naturalisterne kunne se det rimelige i udviklingen af et norsk skriftsprog, og man kan indimellem få den tanke, at de frygtede tabet af salgssandele på det norske marked, hvis det gode gamle danske skriftsprog blev sat på pension. Der var jo endnu i årtierne omkring århundredeskiftet tale om ét nordisk litterært kredsløb. Bekymring for mar-

kedsandele var dog ikke forbeholdt danskerne, men kan sandelig også følges i Bjørnsøns sik-sak-kurs i sprogspørgsmålet. J.P. Jacobsen skrev så sent som i 1886: «Hvor ville det være rart med de Nordmænd, om de kunde blive kede af de raske Gutteord, som de stikke ind i deres dansk.» — — — «At de mennesker ikke kan høre, hvor uægte det lyder.» Vi kan nu, 100 år efter, konstatere, at det kan nordmændene stadig ikke!

Reformister og revolutionære

Det norske folks vej til skriftsprogelig selvstændighed er vanskelig at aftegne på kortet. De mange biveje gør forløbet af hovedvejen mindre overskuelig. Men her som overalt, hvor åndelige dyster udkæmpes, uanset om det er blant norddværge eller ej, der er der to åndstyper der brydes: de revolutionære og de reformistiske. De reformistiske siger: Lad os tage det givne og gradvis føre det i den ønskede retning. De revolutionære kasserer det givne og begynder forfra på bar mark. Og som vi ved, hader de hinanden mere, end de hader deres fælles modstander: konservatismen. I vores sammenhæng er det naturligvis riksmåls-bokmålsfolket, der er de reformistiske, og landmålsfolket, der er de revolutionære. De egentlige konservative, fastholderne af det danske skriftsprog, hører vi ikke meget om i sproghistoriske beskrivelser. Men der findes stadig folk, der betragter de sidste 100 års sprogudvikling som unødvendig og beklagelig. En norsk kollega har prøvet at få mig til at forstå, at der ikke burde oplås professorater i norsk sprog. Titelen burde være «dansk dialektologi». Og det var så sent som i 1986.

At han ikke har tilsvarende agtelse for norske dialekter, har han for nylig «bøjet i neon», hvis man kan den slags, i et avisinterview, der i øvrigt hverken ydede ham eller hans synspunkter fuld retfærdighed. Han har iflg. journalisten udtalt, at dialekterne burde udryddes med rottegift! Hverken mere eller mindre. Men lad os nu forlade konservatismen og se på, hvad brydningen mellem reformister og revolutionære har ført med sig.

Først skal vi for en ordens skyld bemærke, at de revolutionære som altid var dybt uenige i de første år. Hvordan opstille et rent norsk alternativ til dansken? Historikeren P.A. Munch ville udvælge én af de reneste norske dialekter, sammenholde den med oldsproget og ad den vej skabe et selvstændigt sprog med smag af kernen. Men det blev ikke den vej, man fulgte. Som bekendt var det Ivar Aasens systematiske indsamlingsarbejde i *forskellige* norske dialektområder, der slog igennem i den cocktail af dialekter, han kaldte landsmål; en 'cocktail' kalder jeg det, ikke for at være respektløs, for der ligger en intellektuel kraftpræstation af format bag resultatet, men en blanding *er* der tale om, dog med Sunnmøreingredienser som stabilisator.

Det er den bærende tanke i mit indlæg, at det norske folk har haft udbytte af den århundrelange dialog mellem reformister og revolutionære, at sprogkampen har været omkostningerne værd, og det er min opfattelse, at det norske folk står i dyb taknemmelighed til os danske for den livgivende omklamring, vi har præsteret, en af historiens længs-

te omfavnelser, fra 1380 til 1814. Ganske vist har en norsk historiker kaldt perioden en *parentes* i Norges historie, men i så fald er der tale om en af de længste parenteser, jeg i mit lange virke som sprogmand har stiftet bekendtskab med. Og selv om Henrik Wergelands far, Nicolai Wergeland, har skrevet en hel bog med titlen «Danmarks politiske Forbrydelser mod Kongeriget Norge»¹, så er der dog netop i disse år ved at tone et nyt billede frem af dansketiden. Bl.a. har Bergen-professoren Knut Mykland kunnet sætte fællestiden i en for danskerne smukkere belysning. Og nu kommer jeg her og påstår, at I kan takke os for jeres store sproglige bevidsthed og det forråd af udtryksmuligheder, der står til jeres rådighed. Lad os se lidt nærmere på det.

Suverænitet og sprogbevidsthed

Det er min opfattelse, at den sproglige bevidsthed stiger i takt med, at den nationale suverænitet eller for den sags skyld den lokale suverænitet bliver truet eller opleves som truet. Jeg har forsøgt at udvikle denne tankegang i *Sprog i Norden*, 1986. Vi kan se de nordiske sprogsamfunds forskellige former for sprogligt engagement i den belysning, og vi kan se, hvordan styrken af dette engagement skifter, efter forudsigelige principper.

Lad os begynde i Danmark, og lad os holde os til nyere tid. I forrige århundrede havde vi en del træfninger med tyskerne, og en række udrensninger af tyske fremmedord blev iværksat. Hvor der var synonymymer at vælge imellem, tog man det hjemlige. «Fødselsdag» var bedre end «Geburtsdag». Men da den politiske situation ændrede sig, standsede udrensningen. Men i 1930-erne var der jo igen fare på færde, og aldrig har danskerne sprogligt været så nationale og så nordiske som dengang. Store foreninger blev dannet, og den slags har vi ikke tradition for, sådan som man i Norge har det med organisationer som Noregs Mållag og Riksmålsforbundet. Der blev lavet tidsskrifter, udgivet bøger, udsendt ordlister med forslag til indførelse af nordiske ord i stedet for indlånte, navnlig tyske. Og tanken var den, at Norden ville stå stærkere, hvis man havde ét sprogligt alternativ til den tyske militære og kulturelle imperialismen. Digteren og juristen Sven Clausen var en foregangsmand, skrev veloplagt og provokerende, betjente sig af alle genrer, optrådte i den litterære og politiske offentlighed som en sproglig fyrværkerimester med sine opfindsomme orddannelser. Indimellem var der et par fusere, men stort set var hans arbejde al ære og al faglig respekt værd. Og indtil 1942 så det jo faktisk ud til, at der virkelig var fare på færde. Først mod slutningen af krigen kunne udviklingens retning forudses. Og hvad sker der så? Næppe er krigen afsluttet, før manden og hans orddannelser bliver latterliggjort. Det danske grin, når det er værst. «Hvad er en sprogrøtter? Det er én, der siger «skjoldpadde» i stedet for «skildpadde», står der under en tegning af Storm-P.

1. I det hele taget er nordmændene gode til det med titler. Nicolai Wergelands bog har jo et modstykke i Dag Solstads bog om gymnasielærer Petersen, den med den alenlange titel og beretningen om, at engagerede nordmænd ikke lader sig nøje med at gå på vandet, men ligefrem kan cykle på det!

I forbindelse med EF-debatten var der svage tendenser til en stigende bekymring for det danske sprogs overlevelse, men emnet fængede ikke rigtig. De fleste ville hellere have billig vin og dobbelt ration ved grænseovergangene.

Det var kort, for kort, men vist tilstrækkelig illustrativt. Det korte af det lange er, at vi ikke rigtig har haft nogen perspektivrig debat om sproget. Hvad der optager danskerne, er retskrivningsspørgsmål (og her er «norske tilstande» et skræmmebillede) og udtalenuancer. Historien om dét er sådan set perspektivrig nok, for den afspejler socialt bestemte modsætningsforhold i storbyen København, men det er en anden historie.

Grunden til dette er nok, at det danske sprog har ligget i nogenlunde stabile rammer siden middelalderen. Det samme kan omtrent siges om svensk sprog. Da massekommunikationsmulighederne mærkbart øgedes med bogtrykkerkunsten og reformationsfolkenes interesse for, at hver enkelt selv skulle kunne læse skriften, da fik vi og svenskerne en ortografi, der hurtigt standardiseredes og siden kun var underlagt begrænsede indgreb.

Men de lande, der senere har fået deres suverænitæt, eller som har måttet kæmpe for den, har udviklet et levende og mere velproportioneret forhold til deres sprog. Falder man i snak med folk rundt omkring i Norden, afslører der sig vidt forskellige holdninger til dette at arbejde med sprog. I Danmark har en gennemsnitsborddame svært ved at forestille sig, at man overhovedet laver noget. «Professor i dansk?» pause «Nårhm, litteratur, ja, det må være interessant». «Sprog?» «Engelsk, tysk eller fransk?» «Nå, dansk». Pause. «Nårh, det er vel sprogets historie, runer og den slags. Meget interessant». «Moderne dansk?» Så er der et brud i konversationen. Og hun tænker: Kan man leve af det? Vi taler jo alle dansk! Har samfundet råd til at ofre en sikkert pæn gage til sådan en? Nu må jeg vist se at finde noget at snakke med ham om — — — og så kommer det: En jammer over udtalen af moderne dansk, en spandfuld fordomme om ungdommens sprogvaner osv. I Norge kan man lettere se, at der jo må være nogen, der har dette besynderlige levebrød, for der er jo så meget at diskutere, så mange fordelingsprocenter at regne ud, så mange råd, der skal gives, så meget man må og ikke må, så mange valg at træffe, og så mange bøger at kontrollere.

Men på Færøerne er det helt klart, at man som sprogmand er en afgørende person for hele samfundets beståen. Hvis ikke de sprogpolitisk var så antidanske, ville jeg overveje at nyde mit otium dér, midt i en varmende interesse for sprog og litteratur. For Færøerne har netop for nylig fået sin suverænitæt, man skal etablere et konkurrencefygtigt sprog deroppe og har valgt at hente inspiration på Island, ikke i norsk og svensk sprogrøgt, og slet ikke i dansk. Når der står «det er dansk» i sprognævnets publikationer, svarer det til «højspænding — livsfare!» eller «hunden bider». Det kan man som dansker sukke over, for i grunden er vi så flinke, og vores kultur har meget at byde på. Men for færingerne er det et klart plus: De er blevet sprogligt kreative. Tilgiv mig denne kliché, men nyskabende er de

sågu. Hver dag er der brug for nye ord, og deres chefordmager (som er en af Færøernes første profesorer) går altid rundt og grubler på nye afløsningsord. Møder man ham om morgenen, kan han sige: «Jeg har lavet et ord i nat». Og så får vi en historie, hvis pointe er, at nu kan færingerne også klare dét, uden hjælpetropper udefra. Og så kommer det i avisen, og så er det et ord, og det er ganske vist! Lad gå med, at nogle på Færøerne er skeptiske over for ordmagerne, men sprogfolkene har stor indflydelse, og produktiviteten deroppe er imponerende. Digterne har kolossale udtrykspotentialer, og klicheerne og kantaterne ligger ikke på lur.

Norge har vundet sin selvstændighed langt tidligere. Derfor sidder nordmændene jo ikke længere lænket til smeltediglen. Men der er mere i støbeskeen hos jer. Der er impulser udefra og indefra. Der er en interaktion mellem dialekterne i Norge, som sætter sig spor, og som kan bære frugt. Dialekter i dansk skriftsprog er ubrugeligt gods eller noget, der kun optages som en tone i teksten. Dialektinspireret moderne dansk litteratur er overordentlig sjælden; og smart, provokerende eller fornyende er det i hvert fald aldrig a priori. Men i Norge er der resourceområder ad libitum, sproget kan, også i sin ydre form, personliggøres og knyttes til identiteten. Afvigelser fra gældende norm er fejl i dansk, dialektnedslag brud på almene og almindeligt anerkendte sprognormer. Nordmændene har flere valgmuligheder, somme tider distraherende mange.

En dynamisk sprogopfattelse

Ser vi for et øjeblik bort fra det litterære, kan sådanne valgmuligheder naturligvis skabe problemer. Men her er ikke stedet for en beklagelse af, at de firmaer, der laver soft ware med stavekontroller til tekstbehandlingsanlæg, må have deres hyr med moderne norsk. Og jeg vil mene, at selv om børn somme tider må have deres at grunde over, når de ser oldemor skrive 'kastede', bedstemor 'kastet', mor 'kastet' eller 'kasta' og selv ikke rigtig kan huske, hvad der er tilladt, selv om disse børn nægtelig må have lidt at slås med, så er gevinsten den, at man bevarer en dynamisk sprogopfattelse. Sproget er ikke evigt, uforanderligt, upåvirkeligt over for indgreb, fastfrosset. Sproget er et potentiale af valgmuligheder, helt ned i det formelle. For en svensker og en dansker er der færre valgmuligheder. Et personligt valg får lettere karakteren af, at man krydrer sit sprog, end at man *er* sit sprog. Den forskel er måske ikke relevant, når det drejer sig om egentlig digterisk virksomhed. Sproget er jo digtningen og dermed også en del af digteren. Men for alle andre kan sproget i større eller mindre grad påkalde sig opmærksomhed, når man udtrykker sig. Valgmulighederne og det brede register i norsk holder lavaen flydende, så den ikke størkner. Danske skribenter er enten overladt til deres sproglige opfindsomhed, deres egen lyst til at udtrykke sig nyt, personligt og anderledes — og det *kan* digterne jo, men ikke ret mange andre. Eller også må de skabe nyt ved hjælp af elementer udefra.

Og selvfølgelig kan der med vestenvinden flyve brugbart og inspirerende sprogods, men for tiden

Nygammal riksmålsgrammatikk

Av Lars S. Vikør

Gorgus Cowards *Riksmålsgrammatikk* er ei utvida og ajourført utgave av ei bok som opprinnelig kom ut i 1959. Hoveddelen av boka er ei gjennomgåing av de grammatiske kategoriene i riksmålet med mange konkrete språkbruksråd i spørsmål som kan være vanskelige for folk. I tillegg har han ei språkhistorisk innleiing med hovedvekta på moderne rettskrivingshistorie, sett fra et riksmålssynspunkt, og noen korte kapitler til slutt om ordstilling, tegnsetting, rettskrivingsregler og ordvalg.

I Språklig Samling burde vel ei slik bok automatisk få dårlig kritikk. Men på sine egne premisser er ikke boka dårlig. Og noe av det mest sympatiske ved den er at disse premissene blir lagt så åpent fram i dagen. Overalt hvor han kommer borti språkpolitisk betente spørsmål, presiserer Coward at i «riksmålets skrifttradisjon», «riksmålets normalprosa» e.l. er det slik og slik. Og han understreker det enda mer ved å gjøre oppmerksom på at i det offisielle bokmålet er det slik og slik — der det er avvik. Ingen steder skjuler han verdidommene sine bak et diffus og altomfattende «korrekthets»-begrep.

Normgrunnlaget til Coward er Det Norske Akademi's normering av den bokmålsvarianten de kaller «riksmål». Alle som er uenige i Akademi-

ets språksyn må derfor nødvendigvis reagere negativt på mange av de råda som blir gitt, når de går ut på å avvise folkelige former og uttrykksmåter. Dette hindrer likevel ikke at mye av boka omhandler emner som er «språkstridsnøytrale», og der kan Cowards råd være nyttige også for andre. Men disse råda kan en stort sett også finne i tilsvarende håndbøker som bygger på det offisielle bokmålet, som Vinjes «Moderne norsk».

Cowards grammatikk er oversiktlig, pedagogisk og greitt oppbygd — basert på en tradisjonell skolegrammatisk modell, noe som nok er det mest publikumsvennlige. Det er ikke så mye å gripe fatt i av faglige svikt når en altså tar hensyn til forfatterens språkpolitiske utgangspunkt. Men en stusser når Coward på side 123 vil innføre et semantisk skille mellom *man* og *en*: «Mange vil hevde med professor Seip at *en* bare kan brukes når den talende eller skrivende tar seg selv med i utsagnet.» Jeg har aldri registrert eller hørt om noe slikt skille, og vil inntil noe annet er dokumentert gå ut fra at det er kunstig. Uheldig er Coward på side 162 når han sier at «*r* er uten fordobling i utlyd». Heter det ikke *arr*, *harr*, *kjerr*, *tverr*, *tørr* osv. på riksmål?

Coward er ellers ikke konsekvent

konservativ. Flere steder tar han et balansert standpunkt når han vurderer språklige nyutviklinger og setter dem opp mot den tradisjonelle språkfølelsen i riksmålsmiljøene. Såleis konstaterer han på side 103 at høflighetsforma *De* er på vei til å bli foretrekt av *du* — uten fordømmelse.

Vi går ikke inn på detaljer ellers. I stedet kan vi stille spørsmålet om ikke ei bok som denne egentlig alt har overlevd seg sjøl. De fleste bokmålsbrukere vil som nevnt finne de språkbruksråda de trenger i bøker som bygger på det offisielle bokmålet, som Coward sjøl gjennom mange år har sittet og administrert normeringa av som formann og varaformann i Norsk språkråd. Gjennom hans og andres innsats er avstanden mellom dette offisielle bokmålet og Cowards egen riksmålsnorm blitt sterkt redusert. Resultatet er at denne boka også for Cowards meningsfeller må føles langt mindre nødvendig i dag enn i 1969. Han har gjennom sin egen språkpolitiske innsats vært med på å gjøre den overflødig.

Gorgus Coward: *Riksmålsgrammatikk. Med en sproghistorisk innledning og en rettskrivningslære.* Utgitt av Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur. Dreyer 1986. Kr 148,-.

«beriges» fælles-sproget nu især med stof hentet fra reklameverdenen og den internationale managementverden. Jeg ser hver dag i danske aviser og de luftbårne medier, hvordan vor tids helte: cheføkonomen og managementdirektøren, får overladt mere og mere af den fælles platform; hvordan journalisterne kritikløst sluger deres floskler og den som regel dybt primitive «filosofi», der ligger bag, jeg ser denne påvirkning mindst lige så stærkt dominerende i Norge, men her er det trods alt alternative muligheder for sprogfornyelse, også når vi ser bort fra egentlig digterisk virksomhed, og der er en tradition for aktiv sprogrøgt, der er påfaldende for mig, hver gang jeg som medlem af Dansk Sprognævn er sammen med kolleger fra Norsk språkråd. De tror stadig, det er muligt at bremse erhvervslivets, næringslivets engelske syge, og jeg misunder dem deres naivitet og beundrer deres gånåmod.

Dette at skulle træffe sproglige valg bevirker, at man har sværere ved at skjule sig bag sine formuleringer. Skriver man som dansker en ansøgning,

røber man gennem den formelle sproglige form ikke spor andet om sig selv, end det, man vil. Sproget har jo ligget der, stort set i én og kun én form. Men nordmanden har måttet vælge, og dermed har han eller hun røbet i hvert fald noget om sin identitet, måske om sin sproglige baggrund, måske om sit syn på samnorskbevægelsen. Derfor kan en nordmand både skaffe mishag og sympati hos sin ukente modtager.

I Norge hænger skriftsproget tættere sammen med personligheden, på godt og ondt, men mest godt, tror jeg. Og I udvikler ikke så let en rigiditet og konformisme på det sproglige felt. Muligvis slår den igennem mange steder bag de høje fjelde i form af puritanisme, streng kristendom og sure uldsokker, det ved jeg ikke. Men som sprogmand kan jeg kun misunde det norske folk dets udtryksfulde sprog. Hvis mørket har været trykkende under 400-årsnatten, kan vi da her på Lysebu glæde os over, at omklamringen blev til et favntak, der skabte nyt liv.

På skriftens vilkår

Av Kjell Ivar Vannebo

«På skriftens vilkår» er, som undertittelen sier, et «bidrag til morsmålsfagets historie». Men det er ingen tradisjonell faghistorie Torill Steinfeld har skrevet. Den skiller seg fra tidligere skolehistoriske framstillinger både når det gjelder stoffutvelgelse, problemstillinger og resonnement.

Dette betyr for det første at vi får ikke en sammenhengende, kronologisk framstilling av alt det som skjer både i og med skolen, men at hun bevisst velger å gå inn i bestemte historiske perioder som etter hennes vurdering er av særlig interesse for skolens språkundervisning. Videre presenterer hun oss ikke for en rekke faktiske opplysninger fra et historisk forløp, men hun inviterer på en måte leseren til å være med «inn i» hver enkelt periode for å forsøke å forstå hva som skjedde ut fra de idéstrømninger og de oppfatninger som var dominerende i perioden. Hennes overordnede mål er å se forholdet mellom menneske, språk og kunnskap i en historisk sammenheng. Hun går ikke inn på alle detaljer i skolehverdagen, men ønsker først og fremst å se på «de ideer og de begrunnelser som lå bak skolens språkpraksis og språkundervisning.» (s. 13).

Dette betyr ikke at hun ikke kjenner — og også bygger på — de faktiske forhold som var bestemmende for skolehverdagen og for morsmålsundervisninga (lover, vedtak, rundskriv, læremidler, skolearkitektur osv.), men at hun ønsker å se — og få oss til å se — de mange detaljene i større perspektiv som utslag av tidsbestemte og til dels felles-europeiske holdninger og ideologier. Steinfelds framstilling åpner også for mange nye perspektiver, blant annet knyttet til forholdet tale — skrift. Mens det talte ord tidligere var grunnlaget for all undervisning, ble morsmålsfaget etablert «på skriftens vilkår».

Boka er delt i tre hovedkapitler. Det første har tittelen «Tre piskeslag 'paa de bare skuldre...» og undertittelen «Latinskolen og morsmålet i perioden fra reformasjonen til ca. 1700». Fordi skolen i dette tidsrommet var en kirkeinstitusjon, blir det sjølsagt i første rekke en beskrivelse

av latinskolen og latinens stilling som et europeisk fellesspråk. Morsmålet sto ytterst svakt, men Steinfeld peker på at det fantes en viss lese- og skriveundervisning på morsmålet og også spredte tilløp til diktskrivning på morsmålet «selv i en periode da disiplene fikk straff for å bruke det» (s. 61).

Det andre kapitlet har tittelen: «Lærdommen under angrep. Reformbehov og reformplaner for det 18. århundres latinskole.» Kapitlet handler om framveksten av et eget morsmålsfag i latinskolen, en framvekst som nærmest artet seg som en kamp mot det lærde kunnskapssyn som latinskolen bygde på, og som et angrep på den klassisk inspirerte retorikken. I de to første kapitlene dreier det seg naturlig nok om det felles dansk—norske skoleverket, men i begge kapitlene kommer det også klart fram i hvor høy grad datidens latinskole var formet over en europeisk lest.

Det siste kapitlet gjelder norsk skole. Det har tittelen «I folkeopplysnings tjeneste. Om framveksten av allmueskolens morsmålsundervisning.» Kapitlet er særlig konsentrert om midten og siste halvdel av 1800-tallet da omforminga av den sterkt kristendomspregede skolen satte inn med «Lov om allmueskolen på landet» fra 1860 som et første, epokegjørende skillemerke. Den nye allmueskolen skulle skaffe elevene «de Kundskaber og Færdigheder, som ethvert Medlem av Samfundet bør besidde». Dermed var i prinsippet religiøs og borgerlig opplysning sidestilt.

Framstillinga føres videre fram til folkeskolelovene av 1889 da norskundervisning ble innført som et eget fag i skolen, og til Lov om høyere allmennskoler av 1896 da prinsippet om en enhetlig allmennutdanning i Norge ble lovfestet. De høyere allmennskolene skulle nå bygge på byfolkeskolens første fem år. Reformen innebar at den høyere skolens norskfag fra nå av skulle bygge på undervisninga i folkeskolen, og at de to parallelle tradisjonene for morsmålsopplæring, som tidligere hadde eksistert side om side i den lærde skolen og i allmue- og folkeskolen, nå skulle

støpes sammen til én. De to tradisjonene kjennetegnes ved slike spenningsfylte motsetninger som kultur og norskhet, dannelse og folkelighet, og problemet med å forene dem var ifølge Steinfeld også forbundet med deres «ulike forankring i muntlige og skriftlige måter å bruke språket på, og at det dreier seg om å forene to vidt forskjellige former for språkskoleling» (s. 218). Det siste synspunktet blir utdypet i avslutningen av boka der Steinfeld antyder at når vi i dag oppfatter norskfaget som ett fag på tvers av skoleslagene, så kan det være fordi de to tradisjonene har gått sammen i en tredje der norskfaget først og fremst oppfattes som et tekstfag.

«På skriftens vilkår» er stimulerende lesning. Det skyldes ikke minst forfatterens evne til å sette de mange enkelthendingene i skolen inn i en pedagogisk og idéhistorisk sammenheng. Hun trekker blant annet forbindelseslinjer fra den klassiske retorikken i den gamle latinskolen via Grundtvigs agitasjon for det levende ord i det forrige hundreåret og videre fram til den ny-retorikken vi kan skimte konturene av i dag. Også innenfor de enkelte kapitlene er Steinfeld oppatt av den ideologiske bakgrunnen for framveksten av morsmålsfaget. Hun sier sjøl i innledningen at de tre hovedkapitlene kunne ha hatt overskriftene teologien, språkfilosofien og sosialøkonomien. Dette fordi disse tre vitenskapene i hver sin periode var de dominerende ideologileverandørene i debatten om skolen og menneskets mulighet for å oppnå gyldig kunnskap. Og vår forståelse av skolen og morsmålet stilling vil være avhengig av at vi ser utviklinga i lys av disse ideologiene. En kan være uenig når det gjelder detaljer i argumentasjonen, men for meg er det først og fremst denne viljen til ideologisk tenkning og det gjennomførte forsøket på en sammenhengende argumentasjon som imponerer ved Steinfelds bok.

Torill Steinfeld: *På skriftens vilkår. Et bidrag til morsmålsfagets historie*. Landslaget for norskundervisning (LNU)/Cappelen 1986. Kr 242,-.

Nynorsk purisme i fortid og nåtid

Av Lars S. Vikør

Den nynorske purismen har vore omdiskutert i mange år, men ei grundig vitenskapleg behandling av denne tradisjonen har vi måtta vente lenge på. Det ser ut til at det må utlendingar til for å kunne studere desse problema med den kjølige sinnsroa som er nødvendig for å få til ei jamvektig og lidenskapslaus drøfting. Det er kanskje ein viss ironi i at det vart ein tyskar som tok på seg denne oppgåva; den nynorske purismen er som kjent i første rekke anti-tysk, i tillegg til anti-dansk.

Wilhelm Gerdener er tretti år gammal og avla i fjor doktorgradsprøva ved Universitetet i Münster, Vest-Tyskland, på avhandlinga: «Der Purismus in Nynorsk. Historische Entwicklung und heutiger Sprachgebrauch». Det er ei bok på over 300 sider, skriven på eit velgjerrande lettelse og flytande tysk (for ein som elles har eit kompleksfylt forhold til tysk vitenskapleg prosa), med alle norske sitat i original form utan tysk omsetting. Det tyder på at målgruppa for boka meir er å finne her i landet enn i heimlandet til forfattaren.

Boka har to delar, slik undertittelen antydar: ein historisk del og ei konkret gransking av det nynorske avispråket.

Den historiske delen tar sjølvstøtt utgangspunkt i ei gjennomgåing av Ivar Aasens ordtilfangspolitik, og følgjer så to spor. Diskusjonen kring purismeproblemet blir gjennomgått med hovudvekt på dei sentrale figurane: bergensmålmenne, Vinje, Fjortoft, Garborg, Knud Knudsen (ein «ekskurs»), Leiv Heggstad, Alexander Seippel, Nikolaus Gjelsvik og Gustav Indrebø. Tråden blir ført vidare fram til tilrådinga frå Venås-nemnda og det vedtaket den førte til i Språkrådet i 1984. Parallelt med denne tråden følgjer Gerdener utviklinga i sjølve den praktiske nynorsknormeringa, slik ho kjem til uttrykk i lærebøker og særleg ordbøker og ordlister.

Vi skal ikkje detaljdrøfte denne framstillinga, men i staden gå litt nøyare inn på den andre delen. Den tar altså for seg det nynorske avispråket, og konsentrerer seg om å registrere og drøfte ord med dei innlånte affiksa *an-*, *be-*, *bi-*, *er-*, *ge-*,

hen-, *-heit*, *-else*, *-inne*, *-eri*, *-aktig*, *-bar*, *-messig*, og med dei «heimenorske» suffiksa *-dom*, *-skap*, *-leik*, *-semd*, *-løyse*, *-ing*, *-ning* og *-nad*.

Materialet fell i to delar: for det første noen nummer av *Fedraheimen*, *Den 17de Mai*, *Gula Tidend*, *Norsk Tidend* og *Dag og Tid* utvalt slik at dei til saman dekkjer åra 1890, 1900, 1910 og kvart tjuande år vidare fram til 1970. Den andre delen omfattar eit tverrsnitt av den nynorske pressa frå mars 1983, med nynorske lokalaviser frå Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane, Hordaland, Buskerud og Telemark ved sida av *Dag og Tid*. Gerdener går gjennom materialet affiks for affiks, somme kan han gjere seg fort ferdig med, andre får grundig behandling. For kvart affiks fører han i tabellform opp alle belegg frå 1983-materialet, slik at antalet belegg for kvart ord i kvar avis blir spesifisert. For ein del vanlege ord jamfører han òg frekvensen av dei heimenorske avløyserorda.

Omtrent samtidig med Gerdener, men uavhengig av han, gjorde Kjell T. Heggelund ei liknande, men mindre gransking (Heggelund 1985) Heggelund avgrensa seg til affiksa *an-*, *be-*, *-heit* og *-else*, og brukte *Dag og Tid* frå første kvartal av 1984 som materiale. Det kan vere interessant å jamføre Gerdener og Heggelunds resultat, og det skal eg prøve å gjere her. Eg avgrensar meg da, som Heggelund, til *an-*, *be-*, *heit* og *-else*, som både er dei største gruppene (v.s.a. *-messig*) og dei mest omstridde og problematiske. Eg avgrensar meg òg til Gerdener 1983-materiale og ser bort frå dei spreidde eldre belegga han har.

Felles for Gerdener og Heggelund er at dei finn belegg på ei stor mengd ord. Vi finn desse tala: *an-*: 45 (G), 32 (H); *be-*: 127 (G), 148 (H); *-heit*: 45 (G), 20 (H); *-else*: 30 (G), 15 (H). Men dei fleste av desse orda fins berre med eitt enkelt eller noen få belegg. Berre få av dei er verkeleg frekvente. Eg skal her rekne opp dei mest brukte, utan å spesifisere tala på belegg. Eg tar med dei som er belagt minst ti gonger hos Gerdener og/eller minst fem gonger hos Heggelund.

An-: andakt, andel, angrep, an-

legg, antyde, uansett

Be-: bedrift, befolkning, begrep, begynne, behalde, behandle, behandling, behov, belegg, beredskap, berekne, berømt, beskjed, bestemme, bestemt, bestille, bestå, besøk, besøkje, betale, betaling, -betjent, bety, betydeleg, betydning, bevare, bevisst, sjølvbedrag(ar)

-heit: moglegheit

Dette kan tolkas slik Heggelund gjer, at nynorsk har eit *be*-problem og ikkje noe *-heit*-problem. Men dreg ein inn forholdet til talemålet, blir det likevel *-heit*-problemet som blir det største. Ein bør altså vere litt varsam med å dra konklusjonar berre på grunnlag av dette avismaterialet.

Til ein viss grad må ei slik frekvensoppteljing gi noe tilfeldige resultat. Fordi om eit ord er lite eller ikkje representert i akkurat dette tekstkorpuset, kan det vere like nødvendig til sitt bruk likevel (*anbod*, *anheng*, *antal*, *beskrivelse*, *betenelse*, *fleirspråklegheit*, *offentlegheit*, *saklegheit*, *forpliktelse*, *salvelse* og uteljelege andre). Ein ting som går nokså klart fram og som Gerdener òg peikar direkte på, er at det har lite å seie kva ord som blir tatt opp i ordlistene. «Forbodne» ord som *andel*, *uansett* og framfor alt *bety* skorar ganske høgt i dette materialet, mens dei «tillatne» orda *anbefale*, *bevis(e)* og *besøk(je)* er mindre frekvente enn dei tradisjonelle motsvara sine.

Dette tyder på at avissskribentane i si grunnhaldning er lojale mot dei tradisjonelle normeringsprinsippa og følgjer dei der det ikkje byr på store problem. Men der det ikkje fins innarbeidde nynorske synonym, får dei problem. Gerdener drøftar ein del slike ord særskilt: *anbod*, som har ein klar tydingsnyanse som ikkje utan vidare kan dekkas av *tilbod*; *andel*, der verken *del*, *part* eller *lott/lut* dekkjer heilt; *beskjeden*, som har eit vidare tydingsområde enn *smålaten*; *bety*, som berre delvis fell saman med *tyde*; *besøk*, som vanskeleg kan erstattas i samanhengar som *kinobesøk*; *behov*, som ikkje blir godt dekt av *trong*. Forresten får verken Gerdener eller Heggelund (som har ei liknande konkret drøfting av «problemord») etter mi meining fram tydingssskilnaden

(Framhald på baksida.)

SPRÅKLIG SAMLING

Returadresse:

Postboks 636, Sentrum, 0106 OSLO 1

STYRET I LSS 1987—89

Sentralstyret

Rolf Theil Endresen, leder
Eskil Hanssen, nestleder
Pål Styrk Hansen, sekretær
Eric Papazian, kasserer
Helge Gundersen, styremedlem
Håvard Hjulstad, styremedlem
Bent-Are Jensen, styremedlem
Reidunn Guldal, varamedlem
Svein Lie, varamedlem
Thore Roksvold, varamedlem

Landsstyret

Gulbrand Alhaug, Tromsø
Einar Flydal, Drøbak
Arne Kjell Foldvik, Trondheim
Øyvind Haaland, Bergen
Thomas Hoel, Tromsø
Ernst Håkon Jahr, Tromsø
Åshild Rykkja, Horten
Helge Sandøy, Bergen
Knut Western, Fredrikstad/Oslo
Geirr Wiggen, Elverum

Varamedlemmer til landsstyret

Magne Aksnes, Bergen
Tove Berg, Oslo
Johs. Fosså, Nittedal
Torun Gulliksen, Bø i Telemark
Ivar Hundvin, Trondheim
Tomas Refsdal, Rjukan
Egil Røssaak, Ålesund
Rakel Seweriin, Oslo
Jon Vidar, Notodden
Lars S. Vikør, Oslo

Revisor: Johs. Fosså

Språkrådsmedlemmer 1988—1992

Bokmål: Geirr Wiggen

Varamedlem: Svein Lie

Nynorsk: Ernst Håkon Jahr

Varamedlem: Rolf Theil Endresen

Redaktør

Det blei ikke valt ny redaktør på landsmøtet. Det skal gjøres på et ekstraordinært landsmøte i vårhavåret 1988 (innkalling i nr. 1 — 1988). Inntil da fungerer Lars S. Vikør som redaktør.

Nynorsk purisme i fortid og nåtid

(Framhald frå side 19).

mellom *behov* og *trong*: Mens *trong* er noe subjektivt opplevd, gjerne spontant («Eg fekk ein sterk trong til frisk luft»), er *behov* noe meir objektivt og konstant («Samfunnet har behov for elektrisitet», «Behovet for kjærleik og nærkontakt blir for-sømt»).

Eit anna problem Gerdener peikar på, er at lånorda ofte står sterkare i samansetningar enn som grunnord. Det er nettopp tilfellet med *behov* (*årsbehov*, *behovsprøving*). Andre døme er: *bedriftsdemokrati*, *beredskapslager*, *legeberedskap* — der ein vanskeleg kan sette inn *verksemd* og *vernebuing*.

Gerdener konkluderer med at det nynorske bruksmålet tar opp «an-beheitelse»-ord einskildvis, etter behov. Når det gjeld framtida meiner han at nynorsken må opne seg meir enn hittil, ikkje minst for adjektivabstrakt på *-heit*, som er nødvendige på eit visst abstraksjonsnivå. I staden for å halde fram med «forbodslina» bør dei nynorske språkrøktarane utvikle stilistiske normer for bruken av det «nye» ordtilfanget, slik at det kan leve side om side med det tradisjonelle og vere ein ressurs for å utvide ut-

trykksmulegheitene i språket, ikkje ein trugsel.

Med dette er boka til Gerdener anbefalt. Inntil vidare vil ho bli ståande som eit standardverk om problemet, særleg den historiske delen, som eg altså har gått lett over i denne meldinga. Undersøkinga av avisspråket bør sjølv sagt følgjas opp av nye granskingar, ikkje berre av denne sjangeren, men òg av andre (litteraturspråk, fagspråk osv.).

I eit så stort verk som dette, skal det vel godt gjerast å unngå feil. Men eg har ikkje leita etter feil, og har i farten berre merka meg at Leiv Heggstad har fått fornamnet sitt feilskrive, både inni boka og på baksida av permen.

Litteratur:

Heggelund, Kjell T.: Bruken av ord på an-, be-, -else og -he(i)t i nynorsk. *Maal og Minne* 3/4-1985.

Wilhelm Gerdener: *Der Purismus in Nynorsk. Historische Entwicklung und heutiger Sprachgebrauch*. Kleinheinrich, Münster 1986.